

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια (1. Dīgha
Nikāya - Aṭṭhakathā)

1. Σχόλια για το κεφάλαιο για το σύνολο της ηθικής
(1. Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā)

2. Σχόλια για την ομιλία για τους καρπούς της ασκητικής ζωής
(2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā)

PaliVerse

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια

1. Σχόλια για το κεφάλαιο για το σύνολο της ηθικής

2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

Rājāmaccaḥāvaṇṇanā

150. Evaṃ me sutāṃ...pe... rājagaheti sāmaññaphalasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā - rājagaheti evaṃnāmake nagare. Tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā rājagahanti vuccati. Aññepi ettha pakāre vaṇṇayanti, kiṃ tehi? Nāmamattametāṃ tassa nagarassa. Taṃ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti yakkhapariggahitaṃ, tesāṃ vasanavanaṃ hutvā tiṭṭhati. Viharatīti avisesena iriyāpathadibbabrahmaariyavihāresu aññataravihārasamaṅgiparidīpanametāṃ. Idha pana tñānagamananisajjasayanappabhedesu iriyāpathesu aññatarairiyāpathasamāyogaparidīpanaṃ. Tena tñitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi bhagavā viharati ceva veditabbo. So hi ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavatteti, tasmā viharatīti vuccati.

Jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti idamassa yaṃ gocaragāmaṃ upanissāya viharati, tassa samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanaṃ. Tasmā - rājagahe viharati jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti rājagahasamīpe jīvakassa komārabhaccassa ambavane viharatīti evamettha attho veditabbo. Samīpatthe hetāṃ bhumma vacanaṃ. Tattha jīvatīti jīvako, kumārena bhatoti komārabhacco. Yathāha - “kiṃ bhaṇe, etaṃ kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati, devāti. Tena hi, bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha posetunti. Tassa jīvatīti jīvakoti nāmaṃ akaṃsu. Kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsū”ti ayaṃ panettha saṅkhepo. Vitthārena pana jīvakavatthukhandhake āgatameva. Vinicchayaḥāpissa samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāyaṃ vuttā.

Ayaṃ pana jīvako ekasmiṃ samaye bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecetvā siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanāpariyosāne sotāpattiphale patitṭhāya cintesi - “mayā divasassa dvattikkhattuṃ buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṃca veḷuvanaṃ atidūre, mayhaṃ pana ambavanaṃ uyyānaṃ āsannataraṃ, yaṃnūnāhaṃ ettha bhagavato vihāraṃ kāreyya”nti. So tasmiṃ ambavane rattitṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ kārāpetvā ambavanaṃ aṭṭhārasaḥatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ sacīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā vihāraṃ niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “jīvakassa komārabhaccassa ambavane”ti.

Aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehīti aḍḍhasatena ūnehi terasahi bhikkhusatehi. Rājātiādīsu rājati attano issariyasampattiyā catūhi saṅgahavatthūhi mahājanaṃ rañjeti vaḍḍhetīti rājā. Magadhānaṃ issaroti māgadho. Ajātoyeva rañño sattū bhavissatīti nemittakehi nidditṭhoti ajātasattu.

Tasmiṃ kira kucchigate deviyā evarūpo dohaḷo uppajji - “aho vatāhaṃ rañño dakkhiṇabāhulohitaṃ piveyya”nti, sā “bhāriye tḥāne dohaḷo uppanno, na sakkā kassaci ārosetu”nti taṃ kathetuṃ asakkontī kisā dubbaṇṇā ahoṣi. Taṃ rājā pucchi - “bhadde, tuyhaṃ attabhāvo na pakativāṇṇo, kiṃ kāraṇa”nti? “Mā puccha, mahārājāti”. “Bhadde, tvaṃ attano ajjhāsayaṃ mayhaṃ akathentī kassa kathessasī”ti tathā tathā nibandhitvā kathāpesi. Suvā ca - “bāle, kiṃ ettha tuyhaṃ bhāriyasaññā ahoṣi”ti vejjaṃ pakkosāpetvā suvaṇṇasatthakena bāhuṃ phālāpetvā suvaṇṇasarakena lohitaṃ gahetvā udakena sambhinditvā pāyesi. Nemittakā taṃ sutvā - “esa gabbho rañño sattū bhavissati, iminā rājā haññissati”ti byākariṃsu. Devī sutvā - “mayhaṃ kira kucchito nikkhanto rājānaṃ māressati”ti gabbhaṃ pādetukāmā uyyānaṃ gantvā kucchiṃ maddāpesi, gabbho na patati. Sā punappunaṃ gantvā tatheva kāresi. Rājā kimatthaṃ ayaṃ abhiṇhaṃ uyyānaṃ gacchatīti parivīmaṃsanto taṃ kāraṇaṃ sutvā - “bhadde, tava kucchiyaṃ puttoti vā dhītāti vā na paññāyati, attano nibbattadāraṃ evamakāsīti mahā aguṇarāsipi no jambudīpatale āvibhavissati, mā tvaṃ evaṃ karohī”ti nivāretvā ārakkhaṃ adāsi. Sā gabbhavuṭṭhānakāle “māressāmī”ti cintesi. Tadāpi ārakkhamanussā dāraṃ apanayiṃsu. Athāparena samayena vuḍḍhippattaṃ kumāraṃ deviyā dassesuṃ. Sā taṃ disvāva puttasiṇhaṃ uppādesi, tena naṃ māretuṃ nāsakkhi. Rājāpi anukkamena puttassa oparajjamadāsi.

Athekasmiṃ samaye devadatto rahogato cintesi - “sāriputtassa parisā mahāmoggallānassa parisā mahākassapassa parisāti, evamime visuṃ visuṃ dhurā, ahampi ekaṃ dhuraṃ nīharāmī”ti. So “na sakkā vinā lābhena parisāṃ uppādetuṃ, handāhaṃ lābhaṃ nibbattemī”ti cintetvā khandhake āgatanayena ajātasattuṃ kumāraṃ iddhipātīhāriyena pasādetvā sāyaṃ pātaṃ pañcahi rathasatehi upaṭṭhānaṃ āgacchantāṃ ativissatthaṃ ṇatvā ekadivasāṃ upasaṅkamitvā etadavoca - “pubbe kho, kumāra, manussā dīghāyukā, etarahi appāyukā, tena hi tvaṃ kumāra, pitaraṃ hantvā rājā hohi, ahaṃ bhagavantaṃ hantvā buddho bhavissāmī”ti kumāraṃ pituvadhe uyyojeti.

So - “ayyo devadatto mahānubhāvo, etassa aviditaṃ nāma natthī”ti ūruyā potthaniyaṃ bandhitvā divā divassa bhīto ubbiggo ussaṅkī utrasto antepuraṃ pavisitvā vuttappakāraṃ vippakāraṃ akāsi. Atha naṃ amaccā gahetvā anuyuñjitvā - “kumāro ca hantabbo, devadatto ca, sabbe ca bhikkhū hantabbā”ti sammantayitvā rañño āṇavasena karissāmāti rañño ārocesuṃ.

Rājā ye amaccā māretukāmā ahesuṃ, tesāṃ tḥānantarāni acchinditvā, ye na māretukāmā, te uccesu tḥānesu tḥapetvā kumāraṃ pucchi - “kissa pana tvaṃ, kumāra, maṃ māretukāmosī”ti? “Rajjenamhi, deva, atthiko”ti. Rājā tassa rajjaṃ adāsi.

So mayhaṃ manoratho nipphanoti devadattassa ārocesi. Tato naṃ so āha - “tvaṃ siṅgālaṃ antokatvā bheripariyonaddhapuriso viya sukiccakārimhīti maññasi, katipāheneva te pitā tayā kataṃ avamānaṃ cintetvā sayameva rājā bhavissati”ti. Atha, bhante, kiṃ karomīti? Mūlaghaccaṃ ghātehīti. Nanu, bhante, mayhaṃ pitā na satthavajjhoti? Āhārupacchedena naṃ mārehīti. So pitaraṃ tāpanagehe pakkhipāpesi, tāpanagehaṃ nāma kammakaraṇatthāya kataṃ dhūmagharaṃ. “Mama mātaraṃ tḥapetvā aññassa datṭhuṃ mā dethā”ti āha. Devī suvaṇṇasarake bhattaṃ pakkhipitvā ucchaṅgenādāya pavisati. Rājā taṃ bhuñjitvā yāpeti. So - “mayhaṃ pitā kathaṃ yāpeti”ti pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā - “mayhaṃ mātu

ucchaṅgaṃ katvā pavisitum mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī molīyaṃ pakkhipitvā pavisati. Tampi sutvā “molīyaṃ bandhitvā pavisitum mā dethā”ti. Tato suvaṇṇapādukāsu bhattaṃ ṭhapetvā pidahitvā pādukā āruya pavisati. Rājā tena yāpeti. Puna “kathaṃ yāpeti”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “pādukā āruya pavisitumpi mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī gandhodakena nhāyitvā sarīraṃ catumadhurena makkhetvā pārūpitvā pavisati. Rājā tassā sarīraṃ lehitvā yāpeti. Puna pucchitvā taṃ pavattim sutvā “ito paṭṭhāya mayhaṃ mātu pavesanaṃ nivārethā”ti āha. Devī dvāramūle ṭhatvā “sāmi, bimbisāra, etaṃ daharakāle māretum na adāsi, attano sattum attanāva posesi, idaṃ pana dāni te pacchimadassanaṃ, nāhaṃ ito paṭṭhāya tumhe passitum labhāmi, sace mayhaṃ doso atthi, khamatha devā”ti roditvā kanditvā nivatti.

Tato paṭṭhāya rañño āhāro natthi. Rājā maggaphalasukhena caṅkamaṇa yāpeti. Ativiya assa attabhāvo virocati. So - “kathaṃ, me bhaṇe, pitā yāpeti”ti pucchitvā “caṅkamaṇa, deva, yāpeti; ativiya cassa attabhāvo virocati”ti sutvā ‘caṅkamaṇa dānissa hāressāmī’ti cintetvā - “mayhaṃ pitu pāde khurena phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacathā”ti nhāpīte pesesi. Rājā te disvā - “nūna mayhaṃ putto kenaci saññatto bhavissati, ime mama massukaraṇatthāyāgatā”ti cintesi. Te gantvā vanditvā aṭṭhaṃsu. ‘Kasmā āgatatthā’ti ca puṭṭhā taṃ sāsanaṃ ārocesum. “Tumhākaṃ rañño manaṃ karoṭhā”ti ca vuttā ‘nisīda, devā’ti vatvā ca rājānaṃ vanditvā - “deva, mayaṃ rañño āṇaṃ karoma, mā amhākaṃ kujjhittha, nayidaṃ tumhādisānaṃ dhammarājūnaṃ anucchavika”nti vatvā vāmahatthena gopphake gahetvā dakkhiṇahatthena khuraṃ gahetvā pādatalāni phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi paciṃsu. Rājā kira pubbe cetiyaṅgaṇe saupāhano agamāsi, nisajjanatthāya paññattakaṭasārakaṇca adhotehi pādehi akkami, tassāyaṃ nissandoti vadanti. Rañño balavavedanā uppannā. So - “aho buddho, aho dhammo, aho saṅgho”ti anussarantoyeva cetiyaṅgaṇe khittamālā viya milāyitvā cātumahārājikadevaloke vessavaṇassa paricārako janavasabho nāma yakkho hutvā nibbatti.

Taṃ divasameva ajātasattussa putto jāto, puttassa jātabhāvaṇca pitumatabhāvaṇca nivedetum dve lekḥā ekakkhaṇeveya āgatā. Amaccā - “paṭṭhamaṃ puttassa jātabhāvaṃ ārocessāmā”ti taṃ lekhaṃ rañño hatthe ṭhapesum. Rañño taṅkhaṇeveya puttasiṇeho uppajjitvā sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiṇjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Tasmim khaṇe pituguṇamaññāsi - “mayi jātepi mayhaṃ pitu evameva siṇeho uppanno”ti. So - “gacchatha, bhaṇe, mayhaṃ pitaraṃ vissajjethā”ti āha. “Kiṃ vissajjāpetha, devā”ti itaraṃ lekhaṃ hatthe ṭhapayimṃsu.

So taṃ pavattim sutvā rodamāno mātusamīpaṃ gantvā - “ahosi nu, kho, amma, mayhaṃ pitu mayi jāte siṇeho”ti? Sā āha - “bālaputta, kiṃ vadesi, tava daharakāle aṅguliyaṃ pīlakā utṭhahi. Atha taṃ rodamānaṃ saññāpetum asakkontā taṃ gahetvā vinicchayaṭṭhāne nisinnassa tava pitu santikaṃ agamaṃsu. Pitā te aṅgulim mukhe ṭhapesi. Pīlakā mukheyyeva bhijji. Atha kho pitā tava siṇehena taṃ lohitamissakaṃ pubbaṃ anitṭhubhitvāva ajjhohari. Evarūpo te pitu siṇeho”ti. So roditvā paridevitvā pitu sarīrakiccaṃ akāsi.

Devadattopi ajātasattum upasaṅkamitvā - “purise, mahārāja, āṇāpehi, ye samaṇaṃ gotamaṃ jīvitaṃ voropessanti”ti vatvā tena dinne purise pesetvā sayam gijjhakūṭaṃ āruya yantena silaṃ pavijjhitvā nāḷagirihaṭṭhiṃ muñcāpetvāpi kenaci upāyena bhagavantaṃ māretum asakkonto parihīnalābhasakkāro pañca vatthūni yācitvā tāni

alabhamāno tehi janam saññāpessāmīti saṅghabhedaṃ katvā sārīputtamoggallānesu parisam ādāya pakkantesu uṇhalohitaṃ mukhena chaḍḍetvā navamāse gilānamañce nipajjitvā vipphaṇṇasārajāto - “kuhiṃ etarahi satthā vasatī”ti pucchitvā “jetavane”ti vutte mañcakena maṃ āharitvā satthāraṃ dassethāti vatvā āhariyamāno bhagavato dassanārahassa kammassa akatattā jetavane pokkharāṇīsamīpeyeva dvedhā bhinnam pathaviṃ pavisitvā mahāniraye patitṭhitoti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārakathānayo khandhake āgato. Āgatattā pana sabbam na vuttanti. Evaṃ ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi nidditṭhoti ajātasattu.

Vedehiputtoti ayam kosalarañño dhītāya putto, na videharañño. Vedehīti pana paṇḍitādhivacanametam. Yathāha - “vedehikā gahapatānī ayyo ānando vedehamunī”ti. Tatrāyam vacanattho - vidanti etenāti vedo, ñāṇassetam adhivacanam. Vedena īhati ghaṭati vāyamatīti vedehī. Vedehiyā putto vedehiputto.

Tadahūti tasmim ahu, tasmim divaseti attho. Upavasanti etthāti uposatho, upavasanti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasanti attho. Ayam panettha atthuddhāro - “āyāmāvuso, kappina, uposatham gamissāmā”tiādīsu pātimokkhuddeso uposatho. “Evaṃ aṭṭhaṅgasamannāgato kho, visāke, uposatho upavuttho”tiādīsu sīlam. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”tiādīsu upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”tiādīsu paññatti. “Na, bhikkhave, tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā”tiādīsu upavasitabbadivaso. Idhāpi soyeva adhippeto. So panesa aṭṭhamī cātuddasī pannarasībhedena tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇattham pannaraseti vuttam. Teneva vuttam - “upavasanti etthāti uposatho”ti.

Komudiyāti kumudavatiyā. Tadā kira kumudāni supupphitāni honti, tāni ettha santīti komudī. Cātumāsiniyāti cātumāsiyā, sā hi catunnam māsānam pariyoṇābhūtāti cātumāsī. Idha pana cātumāsiniṭi vuccati. Māsapuṇṇatāya utupuṇṇatāya samvaccharapuṇṇatāya puṇṇā sampuṇṇāti puṇṇā. Mā iti cando vuccati, so ettha puṇṇoti puṇṇamā. Evaṃ puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmim padadvaye ca attho veditabbo.

Rājāmacaparivutoti evarūpāya rajataghaṭaviniggaṭāhi khīradhārāhi dhoviyamānadisābhāgāya viya, rajatavimānaviccutehi muttāvaḷisumanakusumadāmasetadukūlakumudavisarehi samparikiṇṇāya viya ca, caturupakkilesavimuttapuṇṇacandappabhāsamudayobhāsītāya rattiyaṃ rājāmaccehi parivutoti attho. Uparipāsādavaragatoti pāsādavarassa uparigato. Mahārahe samussitasetacchatte kañcanāsane nisinno hoti. Kasmā nisinno? Niddāvinodanattam. Ayañhi rājā pitari upakkantadivasato paṭṭhāya - “niddam okkamissāmī”ti nimīlitamattesuyeva akkhīsu sattisataabbhāhato viya kandaṃnoyeva pabujjhi. Kimetanti ca vutte, na kiñcīti vadati. Tenassa amanāpā niddā, iti niddāvinodanattam nisinno. Api ca tasmim divase nakkhattam saṅghuṭṭham hoti. Sabbam nagaram sittasammatṭham vipakīṇṇavālukaṃ pañcavaṇṇakusumalājapuṇṇaghaṭapaṭimaṇḍitaḥaradvāram samussitadhajapaṭākavicitrasamujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgaṃ vīthisabhāgena racchāsabhāgena nakkhattakīḷam anubhavamānena mahājanena samākiṇṇam hoti. Iti nakkhattadivasatāyapi nisinnoti vadanti. Evaṃ pana vatvāpi - “rājakulassa nāma sadāpi nakkhattameva, niddāvinodanattamyeva panesa nisinno”ti sannitṭhānam katam.

Udānaṃ udānesīti udāhāraṃ udāhari, yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasekoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivā gacchati, taṃ oghoti vuccati; evameva yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahinikkhamati, taṃ udānanti vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho.

Dosināti dosāpagatā, abbhā, mahikā, dhūmo, rajo, rāhūti imehi pañcahi upakkilesehi virahitāti vuttaṃ hoti. Tasmā ramaṇīyātiādini pañca thomanavacanāni. Sā hi mahājanassa manaṃ ramayatīti ramaṇīyā. Vuttadosavimuttāya candappabhāya obhāsītattā ativiya surūpāti abhirūpā. Dassituṃ yuttāti dassanīyā. Cittaṃ pasādetīti pāsādikā. Divasamāsādīnaṃ lakkhaṇaṃ bhavituṃ yuttāti lakkhaṇā.

Kaṃ nu khvajjāti kaṃ nu kho ajja. Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti samitapāpatāya samaṇaṃ. Bāhitapāpatāya brāhmaṇaṃ. Yaṃ no payirupāsati vacanabyattayo esa, yaṃ amhākaṃ pañhapucchanavasena payirupāsantānaṃ madhuraṃ dhammaṃ sutvā cittaṃ pasīdeyyāti attho. Iti rājā iminā sabbenapi vacanena obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kassa akāsīti? Jīvakaṃ. Kimatthaṃ? Bhagavato dassanatthaṃ. Kiṃ bhagavantaṃ sayāṃ dassanāya upagantuṃ na sakkotīti? Āma, na sakkoti. Kasmā? Mahāparādhatāya.

Tena hi bhagavato upaṭṭhāko ariyasāvako attano pitā mārīto, devadatto ca tameva nissāya bhagavato bahuṃ anattamakāsi, iti mahāparādho esa, tāya mahāparādhatāya sayāṃ gantuṃ na sakkoti. Jīvako pana bhagavato upaṭṭhāko, tassa piṭṭhichāyāya bhagavantaṃ passissāmīti obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kiṃ jīvako pana - “mayhaṃ idaṃ obhāsanimittakamma”nti jānātīti? Āma jānāti. Atha kasmā tuṇhī ahoṣīti? Vikkhepapacchedanatthaṃ.

Tassañhi parisati channaṃ satthārānaṃ upaṭṭhākā bahū sannipatitā, te asikkhitānaṃ payirupāsanena sayampi asikkhitāva. Te mayi bhagavato guṇakathaṃ āraddhe antarantarā utṭhāyutṭhāya attano satthārānaṃ guṇaṃ kathessanti, evaṃ me satthu guṇakathā pariyosānaṃ na gamissati. Rājā pana imesaṃ kulūpake upasaṅkamitvā gahitāsāratāya tesāṃ guṇakathāya anattamano hutvā maṃ paṭipucchissati, athāhaṃ nibbikkhepaṃ satthu guṇaṃ kathetvā rājānaṃ satthu santikaṃ gahetvā gamissāmīti jānantova vikkhepapacchedanatthaṃ tuṇhī ahoṣīti.

Tepi amaccā evaṃ cintesuṃ - “ajja rājā pañcahi padehi rattiṃ thometi, addhā kiñci samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā dhammaṃ sotukāmo, yassa cesa dhammaṃ sutvā pasīdissati, tassa ca mahantaṃ sakkāraṃ karissati, yassa pana kulūpako samaṇo rājakulūpako hoti, bhaddaṃ tassā”ti.

151-152. Te evaṃ cintetvā - “ahaṃ attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṃ vatvā rājānaṃ gahetvā gamissāmi, ahaṃ gamissāmī”ti attano attano kulūpakānaṃ vaṇṇaṃ kathetuṃ āraddhā. Tenāha - “evaṃ vutte aññataro rājāmacco”tiādi. Tattha pūraṇoti tassa satthupaṭiñṇassa nāmaṃ. Kassapoti gottaṃ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamāno jāto, tenassa pūraṇoti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa “dukkaṭa”nti vattā natthi, akataṃ vā na katanti. So “kimahaṃ ettha vasāmī”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṃsu, so paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddāni gahetvā upasaṅkamanti. So - “mayhaṃ sātakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppanna”nti tato paṭṭhāya sātakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggahesi, tassa santike

aññepi aññepīti pañcasatamanussā pabbajimsu. Taṃ sandhāyāha - “pūraṇo kassapo”ti.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho assa atthīti saṅghī. Sveva gaṇo assa atthīti gaṇī. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyoti gaṇācariyo. Ñātoti paññāto pākaṇo. “Appiccho santuṭṭho. Appicchatāya vatthampi na nivāseti”ti evaṃ samuggato yaso assa atthīti yasassī. Titthakaroti laddhikaro. Sādhusammatoti ayaṃ sādhu, sundaro, sappurisoti evaṃ sammato. Bahujanassāti assutavato andhabālaputhujjanassa. Pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātīti rattaññū. Ciraṃ pabbajitassa assāti cirapabbajito, acirapabbajitassa hi kathā okappanīyā na hoti, tenāha “cirapabbajito”ti. Addhagatoti addhānaṃ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. Vayoanuppattoti pacchimavayaṃ anuppatto. Idaṃ ubhayampi - “dahaṇassa kathā okappanīyā na hoti”ti etaṃ sandhāya vuttaṃ.

Tuṇhī ahoṣīti suvaṇṇavaṇṇaṃ madhurarasaṃ ambapakkaṃ khāditukāmo puriso āharitvā hatthe ṭhapitaṃ kājarapakkaṃ disvā viya jhānābhiññādiguṇayuttaṃ tilakkhaṇabbhāhataṃ madhuraṃ dhammakathaṃ sotukāmo pubbe pūraṇassa dassanenāpi anattamano idāni guṇakathāya suṭṭhutamaṃ anattamano hutvā tuṇhī ahoṣi. Anattamano samānopi pana “sacāhaṃ etaṃ tajjetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharāpessāmi, ‘yo yo kathesi, taṃ taṃ rājā evaṃ karotī’ti bhīto aññopi koci kiñci na kathessatī”ti amanāpampi taṃ kathaṃ adhivāsetvā tuṇhī eva ahoṣi. Athañño - “ahaṃ attano kulūpakassa vaṇṇaṃ kathessāmī”ti cintetvā vattaṃ ārabhi. Tena vuttaṃ - aññataropi khotiādi. Taṃ sabbaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Ettha pana makkhalīti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā gosālotaṃ dutiyaṃ nāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantā - “tāta, mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṃ āradhho. Sāmiko upadhāvitvā dussakaṇṇe aggahesi. So sāṭakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesāṃ pūraṇasadisameva.

153. Ajitoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti kesakambalo. Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā ajito kesakambaloti vuccati. Tattha kesakambalo nāma manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataṃ vatthaṃ nāma natthi. Yathāha - “seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesāṃ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho, dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti.

154. Pakudhoti tassa nāmaṃ. Kaccāyanoti gottaṃ. Iti nāmagottaṃ saṃsanditvā pakudho kaccāyanoti vuccati. Sītudakapaṭikkhattako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kaṇṇiyaṃ vā labhitvā karoti, nadiṃ vā maggodakaṃ vā atikkamma - “sīlaṃ me bhinna”nti vālikathūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpo nissirīkaladdhiko esa.

155. Sañcayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa puttoti belaṭṭhaputto.

156. Amhākaṃ gaṇṭhanakilesaṃ palibandhanakilesaṃ natthi, kilesagaṇṭharahitā mayanti evaṃvāditāya laddhanāmasena nigaṇṭho. Nāṭassa putto nāṭaputto.

Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. Atha kho rājāti rājā kira tesam vacanam sutvā cintesi - “aham yassa yassa vacanam na sotukāmo, so so eva kathesi. Yassa panamhi vacanam sotukāmo, esa nāgavasam pivitvā t̥hito supaṇṇo viya tuṇhībhūto, anatto vata me”ti. Athassa etadahosi - “jīvako upasantassa buddhassa bhagavato upaṭṭhāko, sayampi upasanto, tasmā vattasampanno bhikkhu viya tuṇhībhūto va nisinno, na esa mayi akathente kathessati, hatthimhi kho pana maddante hatthisseva pādo gahetabbo”ti tena saddhim sayam mantetumāraddho. Tena vuttam - “atha kho rājā”ti. Tattha kiṃ tuṇhīti kena kāraṇena tuṇhī. Imesam amaccānam attano attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇam kathentānam mukham nappahoti. Kiṃ yathā etesam, evam tava kulūpakasamaṇo natthi, kiṃ tvaṃ daliddo, na te mama pitarā issariyam dinnam, udāhu assaddhoti pucchati.

Tato jīvakassa etadahosi - “ayam rājā maṃ kulūpakasamaṇassa guṇam kathāpeti, na dāni me tuṇhībhāvassa kālo, yathā kho panime rājānam vanditvā nisinnāva attano kulūpakasamaṇānam guṇam kathayim̐su, na mayham evam satthuguṇe kathetum yutta”nti utt̥hāyāsana bhagavato vihārābhimukho pañcapatit̥thitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalam añjaliṃ sirasi paggahevā - “mahārāja, mā maṃ evam cintayittha, ‘ayam yaṃ vā taṃ vā samaṇam upasaṅkamatī’ti, mama satthuno hi mātukucchiokkamane, mātukucchito nikkhamane, mahābhinnikkhamane, sambodhiyam, dhammacakkappavattane ca, dasasahassilokadhātu kampittha, evam yamakapāṭihāriyam akāsi, evam devorohaṇam, aham satthuno guṇe kathayissāmi, ekaggacitto suṇa, mahārājā”ti vatvā - “ayam deva, bhagavā araham sammāsambuddho”tiādimāha. Tattha taṃ kho pana bhagavantanti itthambhūtākhyānatthe upayogavacanam, tassa kho pana bhagavatoti attho. Kalyāṇoti kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttam hoti. Kittisaddoti kittiyeva. Thutighoso vā. Abbhuggatoti sadevakam lokam ajjhottharivā uggato. Kinti? “Itipi so bhagavā araham sammāsambuddho...pe... bhagavā”ti.

Tatrāyam padasambandho - so bhagavā itipi araham itipi sammāsambuddho...pe... itipi bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttam hoti. Tattha ārakattā arīnam, arānaṅca hatattā, paccayādīnam arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti, imehi tāva kāraṇehi so bhagavā arahanti veditabbotiādinā nayena mātikam nikkhipitvā sabbāneva cetāni padāni visuddhimagge buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato nesam vitthāro gahetabbo.

Jīvako pana ekamekassa padassa attham niṭṭhāpetvā - “evam, mahārāja, araham mayham satthā, evam sammāsambuddho...pe... evam bhagavā”ti vatvā - “taṃ, devo, bhagavantam payirupāsatu, appeva nāma devassa taṃ bhagavantam payirupāsato cittaṃ pasīdeyyā”ti āha. Ettha ca taṃ devo payirupāsātūti vadanto “mahārāja, tumhādisānañhi satenapi sahassenapi satahassenapi puṭṭhassa mayham satthuno sabbesam cittaṃ gahetvā kathetum thāmo ca balaṅca atthi, vissattho upasaṅkamitvā puccheyyāsi mahārājā”ti āha.

Raṇṇopi bhagavato guṇakatham suṇantassa sakalasarīram pañcavaṇṇāya pītiyā niranteram phuṭam ahosi. So taṅkhaṇaṇṇeva gantukāmo hutvā - “imāya kho pana velāya mayham dasabalassa santikam gacchato na añño koci khippam yānāni yojetum sakkhissati aññatra jīvakā”ti cintetvā - “tena hi, samma jīvaka, hatthiyānāni kappāpehī”ti āha.

158. Tattha tena hīti uyyojanatthe nipāto. Gaccha, samma jīvakāti vuttaṃ hoti. Hatthiyānānīti anekesu assarathādīsu yānesu vijjamānesupi hatthiyānaṃ uttamam; uttamassa santikaṃ uttamayāneneva gantabbanti ca, assayānarathayānāni sasaddāni, dūratova tesam saddo suyati, hatthiyānassa padānupadaṃ gacchantāpi saddaṃ na suṇanti. Nibbutassa pana kho bhagavato santike nibbuteheva yānehi gantabbanti ca cintayitvā hatthiyānānīti āha.

Pañcamattāni hatthinikāsatānīti pañca kareṇusatāni. Kappāpetvāti ārohaṇasajjāni kāretvā. Ārohaṇīyanti ārohaṇayoggaṃ, opaguyhanti attho. Kiṃ panesa rañña vuttaṃ akāsi avuttanti? Avuttaṃ. Kasmā? Paṇḍitatāya. Evaṃ kirassa ahosi - rājā imāya velāya gacchāmīti vadati, rājāno ca nāma bahupaccatthikā. Sace antarāmagge koci antarāyo hoti, mampi garahissanti - “jīvako rājā me kathaṃ gaṇhātīti akālepi rājānaṃ gahetvā nikkhamatī”ti. Bhagavantampi garahissanti “samaṇo gotamo, ‘mayhaṃ kathā vattatī’ti kālaṃ asallakketvāva dhammaṃ kathetī”ti. Tasmā yathā neva mayhaṃ, na bhagavato, garahā uppajjati; rañño ca rakkhā susaṃvihitā hoti, tathā karissāmī”ti.

Tato itthiyo nissāya purisānaṃ bhayaṃ nāma natthi, ‘sukhaṃ itthiparivuto gamissāmī’ti pañca hatthinikāsatāni kappāpetvā pañca itthisatāni purisavesaṃ gāhāpetvā - “asitomarahaṭṭhā rājānaṃ parivāreyyāthā”ti vatvā puna cintesi - “imassa rañño imasmiṃ attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo natthi, buddhā ca nāma upanissayaṃ disvāva dhammaṃ kathenti. Handāhaṃ, mahājanaṃ sannipātāpemi, evaṃhi sati satthā kassacideva upanissayena dhammaṃ desessati, sā mahājanassa upakārāya bhavissatī”ti. So tattha tattha sāsanaṃ pesesi, bheriṃ carāpesi - “ajja rājā bhagavato santikaṃ gacchati, sabbe attano vibhavānurūpena rañño ārakkhaṃ gaṇhantū”ti.

Tato mahājano cintesi - “rājā kira satthudassanattaṃ gacchati, kīdisī vata bho dhammadesanā bhavissati, kiṃ no nakkhattakīlāya, tattheva gamissāmā”ti. Sabbe gandhamālādīni gahetvā rañño āgamaṇaṃ ākaṅkhamānā magge aṭṭhaṃsu. Jīvakopi rañño paṭivedesi - “kappitāni kho te, deva, hatthiyānāni, yassa dāni kālaṃ maññasī”ti. Tattha yassa dāni kālaṃ maññasīti upacāravacanametam. Idaṃ vuttaṃ hoti - “yaṃ tayā āṇattaṃ, taṃ mayā kataṃ, idāni tvaṃ yassa gamanassa vā agamanassa vā kālaṃ maññasī, tadeva attano ruciyaṃ karohī”ti.

159. Paccekā itthiyoti pāṭiyekkā itthiyo, ekekissā hatthinīyā ekekaṃ itthinti vuttaṃ hoti. Ukkāsu dhāriyamānāsūti daṇḍadīpikāsu dhāriyamānāsu. Mahacca rājānubhāvenāti mahatā rājānubhāvena. Mahaccātipi pāḷi, mahatīyāti attho, liṅgavipariyāyo esa. Rājānubhāvo vuccati rājiddhi. Kā panassa rājiddhi? Tiyojanasatānaṃ dvinnaṃ mahāraṭṭhānaṃ issariyasirī. Tassa hi asukadivasaṃ rājā tathāgataṃ upasaṅkamissatīti paṭhamataraṃ saṃvidahane asatīpi taṅkhaṇaṇṇeva pañca itthisatāni purisavesaṃ gahetvā paṭimukkaveṭṭhanāni aṃse āsattakhaggāni maṇidaṇḍatomare gahetvā nikkhamiṃsu. Yaṃ sandhāya vuttaṃ - “paccekā itthiyo āropetvā”ti.

Aparāpi soḷasasahassakhattīyanāṭakitthiyo rājānaṃ parivāresuṃ. Tāsaṃ pariyante khujjavāmanakakirātādayo. Tāsaṃ pariyante antepurapālakā vissāsikapurisā. Tesam pariyante vicitravesavilāsino saṭṭhisahassamattā mahāmattā. Tesam pariyante vividhālaṅkārapaṭimaṇḍitā nānappakāraāvudhahatthā vijjādharataruṇā viya navutisahassamattā raṭṭhiyaputtā. Tesam pariyante satagghanikāni nivāsetvā

pañcasatagghanikāni ekaṃsaṃ katvā sunhātā suvilittā
kañcanamālādinānābharaṇasobhitā dasasahassamattā brāhmaṇā dakkhiṇahatthaṃ
ussāpetvā jayasaddaṃ ghosantā gacchanti. Tesāṃ pariyante pañcaṅgikāni tūriyāni.
Tesāṃ pariyante dhanupantiparikkhepo. Tassa pariyante hatthighaṭṭā. Hatthīnaṃ
pariyante gīvāya gīvaṃ paharamānā assapanti. Assapariyante aññaṃaññaṃ
saṅghaṭṭanarathā. Rathapariyante bāhāya bāhaṃ paharayaṃ mānā yodhā. Tesāṃ
pariyante attano attano anurūpāya ābharaṇasampattiyā virocamaṇā aṭṭhārasa
seniyo. Iti yathā pariyante tathavā khitto saro rājānaṃ na pāpuṇāti, evaṃ jīvako
komārabhacco rañño parisaṃ saṃvidahitvā attanā rañño avidūreṇeva gacchati -
“sace koci upaddavo hoti, paṭhamatara rañño jīvitadānaṃ dassāmi”ti. Ukkānaṃ pana
ettakāni satāni vā sahasāni vāti paricchedo natthi ti evarūpiṃ rājiddhiṃ sandhāya
vuttaṃ - “mahaccarājānubhāvena yena jīvakassa komārabhaccassa ambavanaṃ,
tena pāyāsī”ti.

Ahudeva bhayanti ettha cittutrāsabhayaṃ, ñāṇabhayaṃ, ārammaṇabhayaṃ,
ottappabhayanti catubbidhaṃ bhayaṃ, tattha “jātiṃ paṭicca bhayaṃ
bhayānaka”ntiadinā nayena vuttaṃ cittutrāsabhayaṃ nāma. “Tepi tathāgatassa
dhammadesanaṃ sutvā yebhuyyena bhayaṃ saṃvegaṃ santāsaṃ āpajanti”ti
evamāgataṃ ñāṇabhayaṃ nāma. “Etaṃ nūna taṃ bhayabheravaṃ āgacchati”ti
ettha vuttaṃ ārammaṇabhayaṃ nāma.

“Bhīruṃ pasaṃsanti, na hi tattha sūraṃ;
Bhayaṃ hi santo, na karonti pāpa”nti;

Idaṃ ottappabhayaṃ nāma. Tesu idha cittutrāsabhayaṃ, ahu ahoṣi attho.
Chambhitattanti chambhitassa bhāvo. Sakalasārīracalananti attho. Lomahaṃsoti
lomahaṃsanaṃ, uddhaṃ tṭhitalomatāti attho. So panāyaṃ lomahaṃso
dhammassavanādīsu pītiuppattikāle pītiyāpi hoti. Bhīrukajātikānaṃ
sampaḥarapisācādidassanesu bhayenāpi. Idha bhayalomahaṃsoti veditabbo.

Kasmā panesa bhītoti? Andhakārenāti eke vadanti. Rājagahe kira dvattiṃsa
mahādvārāni, catusaṭṭhi khuddakadvārāni. Jīvakassa ambavanaṃ pākārassa ca
gijjhakūṭassa ca antarā hoti. So pācīnadvārena nikkhamitvā pabbatacchāyāya pāvisi,
tattha pabbatakūṭena cando chādito, pabbatacchāyāya ca rukkhacchāyāya ca
andhakāraṃ ahoṣi, tampi akāraṇaṃ. Tadā hi ukkānaṃ satasahassānampi
paricchedo natthi.

Ayaṃ pana appasaddataṃ nissāya jīvake āsaṅkāya bhīto. Jīvako kirassa
uparipāsādeyeva ārocesi - “mahārāja appasaddakāmo bhagavā, appasaddeneva
upasaṅkamitabbo”ti. Tasmā rājā tūriyasaddaṃ nivāresi. Tūriyāni kevalaṃ
gahitamattāneva honti, vācampi uccaṃ anicchārayamānā accharāsaññāya gacchanti.
Ambavanepi kassaci khipitasaddopi na suyyati. Rājāno ca nāma saddābhiraṭṭā honti.
So taṃ appasaddataṃ nissāya ukkaṇṭhito jīvakepi āsaṅkaṃ uppādesi. “Ayaṃ jīvako
mayhaṃ ambavane aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni”ti āha. Ettha ca
khipitasaddamattampi na suyyati, abhūtaṃ mañña, esa vañcetaṃ maṃ nagarato
nīharitvā purato balakāyaṃ upaṭṭhapetvā maṃ gaṇhitvā attanā chattaṃ
ussāpetukāmo. Ayañhi pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Mama ca avidūreṇeva
gacchati, santike ca me āvudhahattho ekapurisopi natthi. Aho vata me anattho”ti.
Evaṃ bhāyitvā ca pana abhīto viya sandhāretumpi nāsakkhi. Attano bhītabhāvaṃ

tassa āvi akāsi. Tena vuttaṃ. “Atha kho rājā...pe... na nigghoso”ti. Tattha sammāti vayassābhilāpo esa, kacci maṃ vayassāti vuttaṃ hoti. Na palambhesīti yaṃ natthi taṃ atthīti vatvā kacci maṃ na vippalambhayasi. Nigghosoti kathāsallāpanigghoso.

Mā bhāyi, mahārājāti jīvako - “ayaṃ rājā maṃ na jānāti ‘nāyaṃ paraṃ jivitā voropetī’ti; sace kho pana naṃ na assāsessāmi, vinasseyyā”ti cintayitvā daḷhaṃ katvā samassāsento “mā bhāyi mahārājā”ti vatvā “na taṃ devā”tiādimāha. Abhikkamāti abhimukho kama gaccha, pavisāti attho. Sakīṃ vutte pana daḷhaṃ na hotīti taramānova dvikkhattuṃ āha. Ete maṇḍalamāle dīpā jhāyantīti mahārāja, corabalaṃ nāma na dīpe jāletvā tiṭṭhati, ete ca maṇḍalamāle dīpā jalanti. Etāya dīpasāññāya yāhi mahārājāti vadati.

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. Nāgassa bhūmīti yattha sakkā hatthiṃ abhirūḷhena gantuṃ, ayaṃ nāgassa bhūmi nāma. Nāgā paccorohitvāti vihārassa bahidvāraḷḷhake hatthito orohitvā. Bhūmiyaṃ patiṭṭhitasamakārameva pana bhagavato tejo rañño sarīraṃ phari. Athassa tāvadeva sakalasārīrato sedā muccīmsu, sātākā pīletvā apanetabbā viya ahesuṃ. Attano aparādhaṃ saritvā mahābhayaṃ uppajji. So ujukaṃ bhagavato santikaṃ gantuṃ asakkonto jīvakaṃ hatthe gahetvā āramacārikaṃ caramāno viya “idaṃ te samma jīvaka suṭṭhu kārītaṃ idaṃ suṭṭhu kārīta”nti vihārassa vaṇṇaṃ bhaṇamāno anukkamena yena maṇḍalamālāssa dvāraṃ tenupasaṅkami, sampattoti attho.

Kahaṃ pana sammāti kasmā pucchīti. Eke tāva “ajānanto”ti vadanti. Iminā kira daharakāle pitarā saddhiṃ āgamma bhagavā diṭṭhapubbo, pacchā pana pāpamittasamsaggena pitughātaṃ katvā abhimāre pesetvā dhanapālaṃ muñcāpetvā mahāparādho hutvā bhagavato sammukhībhāvaṃ na upagatapubboti asaṅjānanto pucchati. Taṃ akāraṇaṃ, bhagavā hi ākiṇṇavaralakkaṇo anubyañjanapaṭimaṇḍito chabbaṇṇāhi rasmihi sakalaṃ āramaṃ obhāsetvā tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando bhikkhugaṇaparivuto maṇḍalamālāmajjhe nisinno, taṃ ko na jāneyya. Ayaṃ pana attano issariyalīlāya pucchati. Pakati hesā rājakulānaṃ, yaṃ jānantāpi ajānantā viya pucchanti. Jīvako pana taṃ sutvā - “ayaṃ rājā pathaviyaṃ ṭhatvā kuhiṃ pathavīti, nabhaṃ ulloketvā kuhiṃ candimasūriyāti, sinerumūle ṭhatvā kuhiṃ sinerūti vadamāno viya dasabalassa purato ṭhatvā kuhiṃ bhagavā’ti pucchati. “Handassa bhagavantaṃ dassessāmi”ti cintetvā yena bhagavā tenaṅjaliṃ paṇāmetvā “eso mahārājā”tiādimāha. Purakkhatoti parivāretvā nisinnassa purato nisinno.

161. Yena bhagavā tenupasaṅkamīti yattha bhagavā tattha gato, bhagavato santikaṃ upagatoti attho. Ekamantaṃ aṭṭhāsīti bhagavantaṃ vā bhikkhusaṃghaṃ vā asaṅghaṭṭayamāno attano ṭhātuṃ anucchavike ekasmiṃ padese bhagavantaṃ abhivādetvā ekova aṭṭhāsī. Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā khipitasaddo vā natthi, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nāṭakaparivāraṃ bhagavato abhimukhe ṭhitaṃ rājānaṃ vā rājapariṣaṃ vā ekabhikkhupi na olokesi. Sabbe bhagavantaṃyeva olokayamānā nisīdiṃsu.

Rājā tesāṃ upasame pasīditvā vigatapaṅkatāya vippasannarahadamiva upasantindriyaṃ bhikkhusaṅghaṃ punappunaṃ anuviloketvā udānaṃ udānesi. Tattha imināti yena kāyikena ca vācasikena ca mānasikena ca sīlūpasamena bhikkhusaṅgho upasanto, iminā upasamenāti dīpeti. Tattha “aho vata me putto

pabbajitvā ime bhikkhū viya upasanto bhaveyyā”ti nayidaṃ sandhāya esa evamāha. Ayaṃ pana bhikkhusaṅghaṃ disvā pasanno puttaṃ anussari. Dullabhañhi laddhā acchariyaṃ vā disvā piyānaṃ ñātimittādīnaṃ anussaraṇaṃ nāma lokassa pakatiyeva. Iti bhikkhusaṅghaṃ disvā puttaṃ anussaramāno esa evamāha.

Api ca putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamāno pesa evamāha. Evaṃ kirassa ahosi, putto me pucchissati - “mayhaṃ pitā daharo. Ayyako me kuhi”nti. So “pitārā te ghātito”ti sutvā “ahampi pitaraṃ ghātetvā rajjaṃ kāressāmī”ti maññissati. Iti putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamāno pesa evamāha. Kiñcāpi hi esa evamāha. Atha kho naṃ putto ghātesatiyeva. Tasmiñhi vaṃse pituvadho pañcaparivaṭṭe gato. Ajātasattu bimbisāraṃ ghātesī, udayo ajātasattuṃ. Tassa putto mahāmuṇḍiko nāma udayaṃ. Tassa putto anuruddho nāma mahāmuṇḍikaṃ. Tassa putto nāgadāso nāma anuruddhaṃ. Nāgadāsaṃ pana - “vaṃsacchedakarājāno ime, kiṃ imehi”ti raṭṭhavāsino kupitā ghātesuṃ.

Agamā kho tvanti kasmā evamāha? Bhagavā kira rañño vacībhede akateyeva cintesi - “ayaṃ rājā āgantvā tuṇhī niravo ṭhito, kiṃ nu kho cintesi”ti. Athassa cittaṃ ñatvā - “ayaṃ mayā saddhiṃ sallapituṃ asakkonto bhikkhusaṅghaṃ anuviloketvā puttaṃ anussari, na kho paṇāyaṃ mayi anālapante kiñci kathetuṃ sakkhissati, karomi tena saddhiṃ kathāsallāpa”nti. Tasmā rañño vacanānantaraṃ “agamā kho tvaṃ, mahārāja, yathāpema”nti āha. Tassattho - mahārāja, yathā nāma unname vuṭṭhaṃ udakaṃ yena ninnaṃ tena gacchati, evameva tvaṃ bhikkhusaṅghaṃ anuviloketvā yena pemaṃ tena gatoti.

Atha rañño etadahosi - “aho acchariyā buddhaguṇā, mayā sadiso bhagavato aparādhakārako nāma natthi, mayā hissa aggupatṭhāko ghātito, devadattassa ca kathaṃ gahetvā abhimārā pesitā, nālāgiri mutto, maṃ nissāya devadattena silā paviddhā, evaṃ mahāparādhaṃ nāma maṃ ālapato dasabalassa mukhaṃ nappahoti; aho bhagavā pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhito. Evarūpaṃ nāma satthāraṃ pahāya bahiddhā na pariyesissāmā”ti so somanassajāto bhagavantaṃ ālapanto “piyo me, bhante”ti ādimāha.

162. Bhikkhusaṅghassa añjaliṃ paṇāmetvāti evaṃ kirassa ahosi bhagavantaṃ vanditvā itocito ca gantvā bhikkhusaṅghaṃ vandantena ca bhagavā piṭṭhito kātabbo hoti, garukāropi cesa na hoti. Rājānaṃ vanditvā uparājānaṃ vandantenapi hi rañño agāravo kato hoti. Tasmā bhagavantaṃ vanditvā ṭhitaṭṭhāneyeva bhikkhusaṅghassa añjaliṃ paṇāmetvā ekamantaṃ nisīdi. Kañcideva desanti kañci okāsaṃ.

Athassa bhagavā pañhapucchane ussāhaṃ janento āha - “puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī”ti. Tassattho - “puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi”. Atha vā “puccha, yaṃ ākaṅkhasi, sabbaṃ te vissajjessāmī”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi, asādhāraṇaṃ paccekabuddhaaggasāvakamahāsāvakehi. Te hi yadākaṅkhasīti na vadanti, sutvā vedissāmāti vadanti. Buddhā pana - “puccha, āvuso, yadākaṅkhasī”ti vā “puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī”ti vā,

“Puccha, vāsava, maṃ pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti. vā;

Tena hi tvaṃ, bhikkhu, sake āsane nisīditvā puccha, yadākaṅkhasīti vā,

“Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayāṃ;
Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchathā”ti. vā;

“Puccha maṃ, sabhiya, pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti. vā;

Tesaṃ tesaṃ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṃ
sabbaññupavāraṇaṃ pavārenti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ bhagavā buddhabhūmiṃ
patvā etaṃ pavāraṇaṃ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṃ padesaññaṇe ʈhito -

“Koṇḍañña, pañhāni viyākarohi;
Yācanti taṃ isayo sādthurūpā.
Koṇḍañña, eso manujesu dhammo;
Yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”ti.

Evaṃ sakkādīnaṃ atthāya isīhi yācito -

“Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ;
Ahañhi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ,
Ñatvā sayāṃ lokamimaṃ parañcā”ti.

Evaṃ sarabhaṅgakāle. Sambhavajātake ca sakalajambudīpaṃ tikkhattuṃ vicaritvā
pañhānaṃ antakaraṃ adisvā suciratenā brāhmaṇena, pañhaṃ puṭṭhuṃ okāse kārīte
jātiyā sattavassiko rathikāya paṃsuṃ kīlanto pallaṅkamābhujitvā antaravīthiyaṃ
nisinnova -

“Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā;
Rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti.

Sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

163. Evaṃ bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano rājā pañhaṃ
pucchanto - “yathā nu kho imāni, bhante”tiādimāha. Tattha sippameva
sippāyatanāṃ. Puthusippāyatanānīti bahūni sippāni. Seyyathidanti katame pana te.
Hatthārohātiādihi ye taṃ taṃ sippaṃ nissāya jīvanti, te dasseti. Ayañhi assādhippāyo
- “yathā imesaṃ sippūpajīvīnaṃ taṃ taṃ sippaṃ nissāya sandiṭṭhikaṃ sippaphalaṃ
paññāyati. Sakkā nu kho evaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ paññāpetu”nti. Tasmā
sippāyatanāni āharitvā sippūpajīvino dasseti.

Tattha hatthārohāti sabbepi hatthācariyahatthivejjahatthimeṇḍādayo dasseti.
Assārohāti sabbepi assācariyaassavejjaassameṇḍādayo. Rathikāti sabbepi
rathācariyathayodharatharakkhādayo. Dhanuggahāti dhanuācariyā issāsā. Celakāti
ye yuddhe jayadhajaṃ gahetvā purato gacchanti. Calakāti idha rañño ʈhānaṃ hotu,
idha asukamahāmattassāti evaṃ senābyūhakārakā. Piṇḍadāyakāti
sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ pavisitvā parasīsaṃ piṇḍamiva chetvā
chetvā dayanti, uppatitvā uppatitvā niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe
yodhānaṃ bhattapātiṃ gahetvā parivisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. Uggā rājaputtāti
uggatuggatā saṅgāmāvacarā rājaputtā. Pakkhandinoti ye “kassa sīsaṃ vā āvudhaṃ
vā āharāmā”ti “vatvā asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhanditvā tadeva āharanti,
ime pakkhandantīti pakkhandino. Mahānāgāti mahānāgā viya mahānāgā,

hatthiādīsupi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattitayodhānametaṃ adhivacanaṃ. Sūrāti ekantasūrā, ye sajalikāpi sacammikāpi samuddaṃ taritum sakkonti. Cammayodhinoti ye cammakañcukaṃ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṃ vā gahetvā yujjhanti. Dāsikaputtāti balavasinehā gharadāsayodhā. Ālārikāti pūvikā. Kappakāti nhāpikā. Nhāpakāti ye nhāpenti. Sūdāti bhattakārakā. Mālākārādayo pākaṭāyeva. Gaṇakāti acchiddakapāṭhakā. Muddikāti hatthamuddāya gaṇanaṃ nissāya jīvino. Yāni vā panaññānipīti ayakāradantakāraccittakārādīni. Evaṃgatānīti evaṃ pavattāni. Te diṭṭheva dhammeti te hatthārohādayo tāni puthusippāyatanāni dassetvā rājakulato mahāsampattiṃ labhamānā sandiṭṭhikameva sippaphalaṃ upajīvanti. Sukhentīti sukhitaṃ karonti. Pīṇentīti pīṇitaṃ thāmabalūpetāṃ karonti. Uddhaggikādīsū upari phalanibbattanato uddhaṃ aggamassā atthīti uddhaggikā. Saggāṃ arahatīti sovaggikā. Sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu agge rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbaāyuvāṇṇasukhayasaādhipateyyasañkhāte dasa dhamme saṃvatteti nibbattetīti saggasaṃvattanikā. Taṃ evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapentīti attho. Sāmaññaphalanti ettha paramatthato maggo sāmaññaṃ. Ariyaphalaṃ sāmaññaphalaṃ. Yathāha - “katamañca, bhikkhave, sāmaññaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī. Idaṃ vuccati, bhikkhave, sāmaññaṃ. Katamāni ca, bhikkhave, sāmaññaphalāni? Sotāpattiphalaṃ...pe... arahattaphala”nti. Taṃ esa rājā na jānāti. Upari āgataṃ pana dāsakassakopamaṃ sandhāya pucchati.

Atha bhagavā pañhaṃ avissajjetvāva cintesi - “ime bahū aññatitthiyasāvakā rājāmaccā idhāgatā, te kaṇhapakkhañca sukkapakkhañca dīpetvā kathīyamāne amhākaṃ rājā mahantena ussāhena idhāgato, tassāgatakālato paṭṭhāya samaṇo gotamo samaṇakolāhalaṃ samaṇabhaṇḍanameva kathetīti ujjhāyissanti, na sakkaccaṃ dhammaṃ sossanti, rañña pana kathīyamāne ujjhāyitum na sakkhissanti, rājānameva anuvattissanti. Issarānuvattako hi loko. ‘Handāhaṃ rañño bhāraṃ karomī’ti rañño bhāraṃ karonto “abhi jānāsi no tva”ntiādīmāha.

164. Tattha abhi jānāsi no tvanti abhi jānāsi nu tvaṃ. Ayañca no-saddo parato pucchitāti padena yojetabbo. Idañhi vuttaṃ hoti - “mahārāja, tvaṃ imaṃ pañhaṃ aññe samaṇabrāhmaṇe pucchitā nu, abhi jānāsi ca naṃ puṭṭhabhāvaṃ, na te sammuṭṭha”nti. Sace te agarūti sace tuyhaṃ yathā te byākariṃsu, tathā idha bhāsitaṃ bhāriyaṃ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo atthi, bhāsassūti attho. Na kho me bhanteti kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapatirūpakānañhi santike kathetum dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasamsanti, dukkathitesu pālīpadaatthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujukaṃ katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi. Tenāha - “na kho me, bhante, garu; yatthassa bhagavā nisinno bhagavantarūpo vā”ti.

Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. Ekamidāhanti ekaṃ idha ahaṃ. Sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvāti sammodajanakaṃ saritabbayuttakaṃ kathaṃ pariyosāpetvā.

166. “Karoto kho, mahārāja, kārayato”tiādīsū karototi sahatthā karontassa. Kārayatoti āṇattiyā kārentassa. Chindatoti paresaṃ hatthādīni chindantassa. Pacatoti pare daṇḍena pīlentassa. Socayatoti parassa bhaṇḍaharaṇādīhi socayato. Socāpayatoti sokaṃ sayaṃ karontassapi parehi kārāpentassapi. Kilamatoti

āhārupacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassapi parehi kilamāpentassapi. Phandato phandāpayatoti param phandantam phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. Pāṇamatipātāpayatoti pāṇam hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakāraṇavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṃ. Nillopanti mahāvilopam. Ekāgārikanti ekameva gharam parivāretvā viluppanam. Paripantheti āgatāgatānam acchindanattam magge tiṭṭhato. Karoto na karīyati pāpanti yam kiñci pāpam karomīti saññāya karotopi pāpam na karīyati, natthi pāpam. Sattā pana pāpam karomāti evaṃsaññino hontīti dīpeti. Khurapariyantena khuraneminā, khuradhārasadisapariyanta vā. Ekaṃ maṃsakhalanti ekaṃ maṃsarāsīṃ. Puñjanti tasseva vevacanam. Tatonidānanti ekamaṃsakhalakaraṇanidānam.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya “hananto”tiādīmāha. Uttaratīre sattā saddhā honti pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya dadantotiādīmāha. Tattha yajantoti mahāyāgaṃ karonto. Damenāti indriyadamenā uposathakammena vā. Saṃyamenāti silasaṃyamenā. Saccavajjenāti saccavacanena. Āgamoti āgamanam, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññanam kiriyaeva paṭikkhipati.

Ambaṃ puttṭho labujam byākaroti nāma, yo kīdiso ambo kīdisāni vā ambassa khandhapaṇṇapupphaphalānīti vutte ediso labujo edisāni vā labujassa khandhapaṇṇapupphaphalānīti byākaroti. Vijiteti āṇāpavattidese. Apasādetabbanti vihetṭhetabbam. Anabhinanditvāti “sādhū sādhu”ti evaṃ pasamsam akatvā. Appaṭikkositvāti bāladubbhāsitam tayā bhāsitanti evaṃ appaṭibāhitvā. Anuggaṇhantoti sārato aggaṇhanto. Anikkujjantoti sāravaseneva idaṃ nissaraṇam, ayam paramatthoti hadaye atṭhapento. Byañjanam pana tena uggahitañceva nikkujjitañca.

Makkhaligosālavādavaṇṇanā

167-169. Makkhalivāde paccayoti hetuvevacanameva, ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnam saṃkilesapaccayam, kāyasucaritādīnañca visuddhipaccayam paṭikkhipati. Attakāreti attakāro. Yena attanā katakammena ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvaka bodhimpī paccekabodhimpī sabbaññutampi pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. Dutiyapadena yam parakāram parassa ovādānusāsaniṃ nissāya ṭhapetvā mahāsattam avaseso jano manussasobhagayam ādiṃ katvā yāva arahattam pāpuṇāti, tam parakāram paṭikkhipati. Evamayaṃ bālo jinacakke pahāram deti nāma. Natthi purisakāreti yena purisakārena sattā vuttappakārā sampattiyo pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. Natthi balanti yamhi attano bale patiṭṭhitā sattā vīriyam katvā tā sampattiyo pāpuṇanti, tam balaṃ paṭikkhipati. Natthi vīriyantiādīni sabbāni purisakārevevacanāneva. “Idaṃ no vīriyena idaṃ purisathāmena, idaṃ purisaparakkamena pavatta”nti evaṃ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visum ādiyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhāti. Sabbe pāṇāti ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇotiādivasena vadati. Sabbe bhūtāti aṇḍakosavattikosesu bhūte sandhāya vadati. Sabbe jīvāti sāliyavagodhumādayo sandhāya vadati. Tesu hi so virūhanabhāvena jīvasaṇṇī. Avasā abalā avīriyāti tesam attano vaso vā balaṃ vā vīriyam vā natthi. Niyatisaṅgatibhāvapariṇatāti ettha niyatīti

niyatā. Saṅgatīti channaṃ abhijātinaṃ tattha tattha gamanaṃ. Bhāvoti sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dasseti. Chasvevābhijātīsūti chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti. Aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni. Pañca ca kammuno satānīti pañcakammasatāni ca. Kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ diṭṭhiṃ dīpeti. Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānītiādīsūpi eseva nayo. Keci panāhu - “pañca ca kammānīti pañcindriyavasena bhaṇati. Tīṇīti kāyakammādivasena”ti. Kamme ca upaḍḍhakamme cāti ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. Dvaṭṭhipaṭipadāti dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. Dvaṭṭhantarakappāti ekasmiṃ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti. Ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chalābhijātiyoti kaṇhābhijāti, nīlābhijāti, lohitaḥbhijāti, haliddābhijāti, sukkābhijāti, paramasukkābhijātīti imā cha abhijātiyo vadati. Tattha orabbhikā, sākuṇikā, māgavikā, sūkarikā, luddā, macchaghātakā corā, coraghātakā, bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijātīti vadati. Bhikkhū nīlābhijātīti vadati, te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū kaṇṭakavuttikā”ti ayañhissa pāliyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadati. Lohitaḥbhijāti nāma nigaṇṭhā ekasātakāti vadati. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvakaḥ haliddābhijātīti vadati. Evaṃ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karoti. Ājīvakaḥ ājīvakinīyo sukkābhijātīti vadati. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Nando, vaccho, kiso, saṅkiccho, makkhaligosālo, paramasukkābhijātīti vadati. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi, khiḍḍābhūmi, padavīmaṃsabhūmi, ujugatabhūmi, sekkhabhūmi, samaṇabhūmi, jinabhūmi, pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātaḍivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṃ mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṃ anussaritvā hasanti, ayaṃ khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ padavīmaṃsabhūmi nāma. Padasā gantuṃ samatthakāle ujugatabhūmi nāma. Sippāni sikkhitakāle sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajitakāle samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakāle jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evaṃ alābhīṃ samaṇaṃ pannabhūmīti vadati.

Ekūnapaññāsa ājīvakasateti ekūnapaññāsaājīvakavuttisatāni. Paribbājakasateti paribbājakapabbajjāsātāni. Nāgāvāsasateti nāgamaṇḍalasatāni. Vīse indriyasateti vīsatiṇḍriyasatāni. Tīṃse nirayasateti tīṃsa nirayasatāni. Rajodhātuyoti rajaokiraṇaṭṭhānāni, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādāni sandhāya vadati. Satta saññīgabbhāti oṭṭhagoṇagadrabhaajapasumigamahimse sandhāya vadati. Satta asaññīgabbhāti sālivihiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. Nigaṇṭhigabbhāti gaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḥunaḥādayo sandhāya vadati. Satta devāti bahū devā. So pana sattāti vadati. Manussāpi anantā, so sattāti vadati. Satta pisācāti pisācā mahantamahantā sattāti vadati. Sarāti mahāsarā, kaṇṇamuṇḍarathakāraanotattasīhappapātachaddantamandākinīkuṇāladahe gahetvā

vadati.

Pavutāti gaṇṭhikā. Papātāti mahāpapātā. Papātasatānīti khuddakapapātasatāni. Supināti mahāsupinā. Supinasatānīti khuddakasupinasatāni. Mahākappinoti mahākappānaṃ. Tattha ekamhā mahāsarā vassasate vassasate kusaggena ekaṃ udakabinduṃ nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate eko mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā visujjhitaṃ na sakkoti. Bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. Vatenāti tādiseneva vatena. Tapenāti tapokammena. Aparipakkaṃ paripāceti nāma, yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. Hevaṃ natthīti evaṃ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. Doṇamiteti doṇena mitaṃ viya. Sukhadukkheti sukhadukkhaṃ. Pariyantakateti vuttaparimāṇena kālena katapariyante. Natthi hāyanaṇḍhaneti natthi hāyanaṇḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. Ukkamaṣāvakamaṃseti ukkamaṣāvakamaṣā. Hāyanaṇḍhanānametaṃ adhivacanaṃ.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādiento “seyyathāpi nāmā”tiādimāha. Tattha suttaguḷeti veṭhetvā katasuttaguḷe. Nibbeṭhiyamānameva paletīti pabbate vā rukkhagge vā tṭhatvā khittaṃ suttappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati, na gacchati. Evameva vuttakālato uddhaṃ na gacchatīti dasseti.

Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

170-172. Ajitavāde natthi dinnanti dinnaphalābhāvaṃ sandhāya vadati. Yitṭhaṃ vuccati mahāyāgo. Hutanti paheṇakasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. Sukatadukkaṭṭhānanti sukatadukkaṭṭhānaṃ, kusalākusalānanti attho. Phalaṃ vipākoti yaṃ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. Natthi ayaṃ lokoti paraloke tṭhassa ayaṃ loko natthi, natthi paro lokoti idha loka tṭhassāpi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchiṇṇatīti dasseti. Natthi mātā natthi pitāti tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. Natthi sattā opapātikāti cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthīti vadati.

Cātumahābhūtikoti cātumahābhūtamayo. Pathavī pathavikāyanti ajjhattikapathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. Anupetīti anuyāyati. Anupagacchatīti tasseva vevacanaṃ. Anugacchatīti attho. Ubhayenāpi upeti, upagacchatīti dasseti. Āpādīsipi eseva nayo. Indriyānīti manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṃ pakkhandanti. Āsandipaṇcamāti nipannamañcena pañcamā, mañco ceva cattāro mañcapāde gahetvā tṭhitā cattāro purisā cāti attho. Yāvāḷāhanāti yāva susānā. Padānīti ‘ayaṃ evaṃ sīlavā ahoṣi, evaṃ dussīlo’tiādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni, sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. Kāpotakānīti kapotavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho. Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā pāli. Āhutiyoṭi yaṃ paheṇakasakkārādibhedam dinnadānaṃ, sabbaṃ taṃ chārikāvasānameva hoti, na tato paraṃ phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. Dattupaññattanti dattūhi bālamanussehi paññattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - ‘bālehi abuddhīhi paññattamidaṃ dānaṃ, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantī’ti dasseti.

Tattha pūraṇo “karoto na karīyati pāpa”nti vadanto kammaṃ paṭibāhati. Ajito “kāyassa bheda ucchijjati”ti vadanto vipākaṃ paṭibāhati. Makkhali “natthi hetu”ti vadanto ubhayaṃ paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitaṃ hoti. Iti sabbepe atthato ubhayappaṭibāhakā ahetukavādā ceva akiriyavādā ca natthikavādā ca honti.

Ye vā pana tesam laddhiṃ gahetvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam “karoto na karīyati pāpaṃ, natthi hetu, natthi paccayo, mato ucchijjati”ti tasmīṃ ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu, sattame buddhānampi atekicchā anivattino ariṭṭhakaṇṭakasādisā. Tattha koci ekaṃ dassanaṃ okkamati, koci dve, koci tīṇipi, ekasmiṃ okkantepi, dvīsu tīsu okkantesupi, niyatamicchādiṭṭhikova hoti; patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassattabhāvassa anantaraṃ saggampi gantuṃ, pageva mokkhaṃ. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānaṃ natthi.

“Tasmā akalyāṇajanaṃ, āsīvisamivoragaṃ;
Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇo”ti.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

173-175. Pakudhavāde akaṭāti akatā. Akaṭavidhāti akatavidhānā. Evaṃ karohīti kenaci kārāpitāpi na hontīti attho. Animmitāti iddhiyāpi na nimmitā. Animmātāti animmāpitā, keci animmāpetabbāti padaṃ vadanti, taṃ neva pāliyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ dissati. Vañjhādipadattayaṃ vuttatthameva. Na iñjantīti esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. Na vipariṇamantīti pakatiṃ na jahanti. Na aññamaññaṃ byābādhentīti na aññamaññaṃ upahananti. Nālanti na samatthā. Pathavikāyotiādīsu pathavīyeva pathavikāyo, pathavisamūho vā. Tatthāti tesu jīvasattamesu kāyesu. Sattannaṃ tveva kāyānanti yathā muggarāsiādīsu pahataṃ satthaṃ muggādīnaṃ antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha ahaṃ imaṃ jīvītā voropemīti kevalaṃ saññāmatameva hotīti dasseti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

176-178. Nāṭaputtavāde cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. Sabbavārivārito cāti vāritasabbaudako paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ vaḷaṇjeti. Sabbavāriyuttoti sabbena pāpavāraṇena yutto. Sabbavāridhutoti sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. Sabbavāriphuṭoti sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. Gatattoti koṭippattacitto. Yatattoti saṃyatacitto. Ṭhitattoti suppatitṭhitacitto. Etassa vāde kiñci sāsānānulomampi atthi, asuddhaladdhitāya pana sabbā diṭṭhiyeva jātā.

Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. Sañcayavādo amarāvikkhepe vuttanayo eva.

Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. Sohaṃ, bhanteti so ahaṃ bhante, vālukaṃ pīletvā telaṃ alabhamāno viya titthiyavādesu sāraṃ alabhanto bhagavantaṃ pucchāmīti attho.

183. Yathā te khomeyyāti yathā te rucceyya. Dāsoti

antojātadhanakkītakaramarānītasāmaṃdāsabyopagatānaṃ aññataro. Kammakāroti analaso kammakaraṇasīloyeva. Dūrato disvā paṭhamameva utṭhahatīti pubbuṭṭhāyī. Evaṃ utṭhito sāmīno āsanaṃ paññāpetvā pādadhovanādikattabbakiccaṃ katvā pacchā nipatati nisīdatīti pacchānipātī. Sāmīkamhi vā sayanato avuṭṭhite pubbeyeve vutṭhātīti pubbuṭṭhāyī. Paccūsakālato paṭṭhāya yāva sāmīno rattiṃ niddokkamaṇaṃ, tāva sabbakiccāni katvā pacchā nipatati, seyyaṃ kappetīti pacchānipātī. Kiṃ karomi, kiṃ karomīti evaṃ kiṃkārameva paṭisuṇanto vicaratīti kiṃ kārapaṭissāvī. Manāpameva kiriyaṃ karotīti manāpacārī. Piyameva vadatīti piyavādī. Sāmīno tuṭṭhapahaṭṭhaṃ mukhaṃ ullokayamāno vicaratīti mukhullokako.

Devo maññeti devo viya. So vatassāhaṃ puññāni kareyyanti so vata ahaṃ evarūpo assaṃ, yadi puññāni kareyyanti attho. “So vatassa’ssa”ntipi pāṭho, ayamevattho. Yaṃnūnāhanti sace dānaṃ dassāmi, yaṃ rājā ekadivaṃ deti, tato satabhāgampi yāvajīvaṃ na sakkhissāmi dātunti pabbajjāyaṃ ussāhaṃ katvā evaṃ cintanabhāvaṃ dasseti.

Kāyena saṃvutoti kāyena pihito hutvā akusalassa pavesanadvāraṃ thaketvāti attho. Eseva nayo sesapadadvayepi. Ghāsacchādanaparamatāyāti ghāsacchādanena paramatāya uttamatāya, etadatthampi anesanaṃ pahāya aggasallekhena santuṭṭhoti attho. Abhirato paviveketi “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ, cittaviveko ca nekkhammābhiratānaṃ, paramavodānappattānaṃ upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatāna”nti evaṃ vutte tividhepi viveke rato; gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena eko viharati, cittakilesasaṅgaṇikaṃ pahāya aṭṭhasamāpattivāsena eko viharati, phalasamāpattiṃ vā nirodhasamāpattiṃ vā pavisitvā nibbānaṃ patvā viharatīti attho. Yaggheti codanatthe nipāto.

184. Āsanenapi nimanteyyāmāti nisinnāsaṇaṃ papphoṭetvā idha nisīdathāti vadeyyāma. Abhinimanteyyāmapi nanti abhiharitvāpi naṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro - vācāya ceva kāyena ca. Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe amhākaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenatthoti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā idaṃ gaṇhāthāti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya abhinimanteyyāmapi nanti āha. Ettha ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāroti yaṃ kiñci gilānassa sappāyaṃ osadhaṃ. Vacanattho pana visuddhimagge vutto. Rakkhāvaraṇaguttinti rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Sā panesā na āvudhahatthe purise ṭhapentena dhammikā nāma saṃvidahitā hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikapaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma rakkhā saṃvihitā hoti, taṃ sandhāyāha - “dhammika”nti.

185. Yadi evaṃ santeti yadi tava dāso tuyhaṃ santikā abhivādanādīni labheyya. Evaṃ sante. Addhāti ekaṃsavacanametam. Paṭhamanti bhaṇanto aññassāpi atthitaṃ dīpeti. Teneva ca rājā sakkā pana, bhante, aññampītiādīmāha.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186-188. Kasatīti kassako. Gehassa pati, ekagehamatte jeṭṭhakoti gahapatiko. Balisaṅkhātāṃ karaṃ karotīti karakārako. Dhaññarāsīṃ dhanarāsīṃ vaḍḍhetīti rāsivaḍḍhako.

Appaṃ vāti parittakaṃ vā antamaso taṇḍulanālimattakampi. Bhogakkhandhanti bhogarāsiṃ. Mahantaṃ vāti vipulaṃ vā. Yathā hi mahantaṃ pahāya pabbajituṃ dukkaraṃ, evaṃ appampīti dassanatthaṃ ubhayamāha. Dāsavāre pana yasmā dāso attanopi anissaro, pageva bhogānaṃ. Yañhi tassa dhaṇaṃ, taṃ sāmikānaññeva hoti, tasmā bhogaggahaṇaṃ na kataṃ. Ñātiyeva ñātiparivaṭṭo.

Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. Sakkā pana, bhante, aññampi diṭṭheva dhammeti idha evamevāti na vuttaṃ. Taṃ kasmāti ce, evamevāti hi vuccamāne pahoti bhagavā sakalampi rattindivaṃ tato vā bhiyyopi evarūpāhi upamāhi sāmāññaphalaṃ dīpetuṃ. Tattha kiñcāpi etassa bhagavato vacanasavane pariyantaṃ nāma natthi, tathāpi attho tādiso yeva bhavissatīti cintetvā upari viśesaṃ pucchanto evamevāti avatvā - “abhikkantatarañca paṇītatarāñcā”ti āha. Tattha abhikkantataranti abhimanāpataraṃ atiseṭṭhataranti attho. Paṇītataranti uttamataṃ. Tena hīti uyyojanatthe nipāto. Savane uyyojento hi naṃ evamāha. Suṇohīti abhikkantatarañca paṇītatarāñca sāmāññaphalaṃ suṇāti.

Sādhukaṃ manasikarohīti ettha pana sādhukaṃ sādhuṃ ekatthametaṃ. Ayañhi sādhu-saddo āyācanasampaṭicchanasampahamsanasundara daḷhīkammādīsu dissati. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṅkhittena dhammaṃ desetū”tiādīsu hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”tiādīsu sampaṭicchane. “Sādhu sādhu, sārīputtā”tiādīsu sampahamsane.

“Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññānavā naro;
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukha”nti.

Ādīsu sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, suṇohi sādhukaṃ manasi karohī”tiādīsu sādhuśaddoyeva daḷhīkamme, āṇattiyanti vuccati. Idhāpi assa ettheva daḷhīkamme ca āṇattiyañca veditabbo. Sundarepi vaṭṭati. Daḷhīkammattthena hi daḷhamimaṃ dhammaṃ suṇāhi, suggahitaṃ gaṇhanto. Āṇattiatthena mama āṇattiyā suṇāhi, sundaratthena sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāhīti evaṃ dīpitaṃ hoti.

Manasi karohīti āvajja, samannāharāti attho, avikkhittacitto hutvā nisāmehi, citte karohīti adhippāyo. Api cettha suṇohīti sotindriyavikkhepanivāraṇametaṃ. Sādhukaṃ manasi karohīti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṃ. Purimañcettha byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṃ, pacchimaṃ atthavipallāsaggāhavāraṇaṃ. Purimena ca dhammassavane niyojete, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sattho, tasmā sādhukaṃ manasi kātābhoti. Sādhukapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ceva desanāgambhīro ca, tasmā suṇāhi sādhukaṃ, yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karohīti evaṃ yojanā veditabbā. Bhāsissāmīti sakkā mahārājāti evaṃ paṭiññātaṃ sāmāññaphaladesanaṃ vitthārato bhāsissāmī. “Desessāmī”ti hi saṅkhittadīpanaṃ hoti. Bhāsissāmīti vitthāradīpanaṃ. Tenāha vaṅṅisatthero -

“Saṅkhittenaṃpi deseti, vitthārenaṃpi bhāsati;
Sālikāyiva nigghoso, paṭibhāṇaṃ udīrayī”ti.

Evaṃ vutte ussāhajāto hutvā - “evaṃ, bhante”ti kho rājā māgadho ajātasattu vedehiputto bhagavato paccassosi bhagavato vacanaṃ sampañicchi, paṭiggahesīti vuttaṃ hoti.

190. Athassa bhagavā etadavoca, etaṃ avoca, idāni vattabbaṃ “idha mahārājā”tiādiṃ sakalaṃ suttaṃ avocāti attho. Tattha idhāti desāpadese nipāto, svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha - “idha tathāgato loka uppajjati”ti. Katthaci sāsanaṃ yathāha - “idheva, bhikkhave, paṭhamo samaṇo, idha dutiyo samaṇo”ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha -

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārīsā”ti.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. Mahārājāti yathā paṭiññātaṃ desanaṃ desetum puna mahārājāti ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti - “mahārāja imasmiṃ loka tathāgato uppajjati arahaṃ...pe... buddho bhagavā”ti. Tattha tathāgatasaddo brahmajāle vutto. Arahantiādayo visuddhimagge vitthāritā. Loka uppajjati ettha pana lokoti - okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloka uppajjamānopi ca tathāgato na devaloke, na brahmaloke, manussalokeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāle, imasmiṃyeva cakkavāle. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, “puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā orato majjhe, puratthimadakkhiṇāya disāya salaḷavatī nāma nadī. Tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, uttarāya disāya usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā orato majjhe”ti evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato aḍḍhateyyayojanasate, parikkhepato navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalaṅca tathāgato, paccekabuddhā, aggasāvakā, asītimahātherā, buddhamātā, buddhapitā, cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā etthevupajjanti.

Tattha tathāgato sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale uppanno nāma. Mahābhiniikkhamanato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamāṃ uppannabhāvaṃ sandhāya uppajjati vuttaṃ. Tathāgato loka uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imaṃ lokanti so bhagavā imaṃ lokaṃ. Idāni vattabbaṃ nidasseti. Sadevakanti saha devehi sadevakaṃ. Evaṃ saha mārena samārakaṃ, saha brahmunā sabrahmakaṃ, saha samaṇabrāhmaṇehi sassamaṇabrāhmaṇiṃ. Pajātattā pajā, taṃ pajāṃ. Saha devamanussehi sadevamanussaṃ. Tattha sadevakavacanena pañca kāmāvacaradevaggahaṇaṃ veditabbaṃ. Samāraka - vacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇaṃ. Sassamaṇabrāhmaṇīvacanena sāsanaṃ paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ. Pajāvacanena

sattalokaggahaṇaṃ. Sadevamanussavacanena
sammutidevaavasesamanussaggahaṇaṃ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena
saddhiṃ sattaloko. Dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo, sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito. Samārakaggahaṇena
cha kāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko.
Sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha
manussaloko, avasesasabbasattaloko vā.

Api cettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa
sacchikatabhāvamāha. Tato yesaṃ ahosi - “māro mahānubhāvo cha
kāmāvacarissaro vasavattī, kiṃ sopi etena sacchikato”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto
“samāraka”nti āha. Yesaṃ pana ahosi - “brahmā mahānubhāvo ekaṅguliya ekasmiṃ
cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati, dvīhi ...pe... dasahi aṅgulīhi dasasu
cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati. Anuttarañca jhānasamāpattisukhaṃ
paṭisaṃvedeti, kiṃ sopi sacchikato”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto sabrahmakanti
āha. Tato ye cintesaṃ - “puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanaṃ paccatthikā, kiṃ tepi
sacchikatā”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto sassamaṇabrāhmaṇaṃ pajanti āha. Evaṃ
ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve
avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa
sacchikatabhāvaṃ pakāseto sadevamanussanti āha. Ayamettha bhāvanukkamo.

Porāṇā panāhu sadevakanti devehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Samārakanti mārena
saddhiṃ avasesalokaṃ. Sabrahmakanti brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ
sabbepi tibhavūpage satte tīhākārehi tīsu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi
pariyādiyanto sassamaṇabrāhmaṇaṃ pajaṃ sadevamanussanti āha. Evaṃ pañcahi
padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetīti ettha pana sayanti sāmaṃ aparaneyyo hutvā.
Abhiññāti abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. Sacchikatvāti paccakkhaṃ
katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. Pavedetīti bodheti viññāpeti pakāseti.

So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ...pe... pariyosānakalyāṇanti so bhagavā sattesu
kāruṇṇataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti. Tañca kho
appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi, kalyāṇaṃ
bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhapi, pariyosānapi, kalyāṇaṃ
bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti. Tattha atthi desanāya
ādimajjhapiyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. Desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāya
paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko pariyosānaṃ nāma.
Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, ubhinnaṃ antarā
majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi
pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva.

Sāsanaṃ pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetāṃ - “ko cādi
kusalānaṃ dhammānaṃ? Sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti. “Atthi, bhikkhave,
majjhimaṃ paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā”ti evaṃ vutto pana ariyamaggo
majjhaṃ nāma. Phalañceva nibbānañca pariyosānaṃ nāma. “Etadatthamidaṃ,
brāhmaṇa, brahmacariyaṃ, etaṃ sāraṃ, etaṃ pariyosāna”nti hi ettha phalaṃ
pariyosānanti vuttaṃ. “Nibbānogaḍhaṃ hi, āvuso visākha, brahmacariyaṃ vussati,
nibbānaparāyanaṃ nibbānapariyosāna”nti ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ.
Idha desanāya ādimajjhapiyosānaṃ adhippetāṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento

ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ -
“so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇa”nti. Tasmā
aññopi dhammakathiko dhammaṃ kathento -

“Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye;
Pariyosānamhi nibbānaṃ, esā kathikasaṇṭhiti”ti.

Sāttamaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhattaitthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti,
na so sāttamaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya
catusatipatṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā sāttamaṃ desetīti vuccati. Yassa
pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā
sabbavissaṭṭhasabbaniggahītabyañjanā vā, tassa damiḷakirātasavarādimilakkhūnaṃ
bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana
-

“Sithilaṃ dhanitañca dīgharassaṃ, garukaṃ lahukañca niggahītaṃ;
Sambandhavavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.

Evamaṃ vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanaṃ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanaṃ eva katvā
dhammaṃ deseti, tasmā sabyañjanaṃ dhammaṃ desetīti vuccati.
Kevalapariapuṇṇanti ettha kevalanti sakalādhivacanaṃ. Pariapuṇṇanti
anūnādhikavacanaṃ. Imaṃ vuttaṃ hoti sakalapariapuṇṇameva deseti, ekadesanāpi
apariapuṇṇā natthīti. Upanetabbaapanetabbassa abhāvato kevalapariapuṇṇanti
veditabbaṃ. Parisuddhanti nirupakkilesaṃ. Yo hi imaṃ dhammadesanaṃ nissāya
lābhaṃ vā sakkāraṃ vā labhissāmīti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā
pana lokāmisanirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo
ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittaṃ deseti. Tasmā parisuddhaṃ dhammaṃ desetīti
vuccati.

Brahmacariyaṃ pakāsetīti ettha panāyaṃ brahmacariya-saddo dāne veyyāvacce
pañcasikkhāpadasile appamaññāsu methunaviratiyaṃ sadārasantose vīriye
uposathaṅgesu ariyamagge sāsāneti imesvatthesu dissati.

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca te nāga, mahāvimānaṃ.

Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā;
Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca me dhīra mahāvimāna”nti.

Imasmiñhi puṇṇakajātake dānaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

“Kena pāṇi kāmadaḍḍo, kena pāṇi madhussavo;

Kena te brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhati.

Tena pāṇi kāmadaḍḍo, tena pāṇi madhussavo;
Tena me brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhatī”ti.

Imasmiṃ aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccamaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. “Evaṃ, kho taṃ bhikkhave, tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ aho”ti imasmiṃ tittirajātake pañcasikkhāpadasīlaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. “Taṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya...pe... yāvadeva brahmalokūpapattiya”ti imasmiṃ mahāgovindasutte catasso appamaññaṃ brahmacariyanti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissāmā”ti imasmiṃ sallekhasutte methunavirati brahmacariyanti vuttā.

“Mayaṅca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti;
Aññaṭṭa tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ daharā na mīyare”ti.

Mahādhammapālaajātake sadārasantoso brahmacariyanti vutto. “Abhijānāmi kho panāhaṃ, sārīputta, caturaṅgasamannāgataṃ brahmacariyaṃ caritā, tapassī sudama homī”ti lomahaṃsanāsutte vīriyaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhatī”ti.

Evaṃ nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho brahmacariyanti vutto. “Idaṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya...pe... ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti mahāgovindasuttasmiṃyeva ariyamaggo brahmacariyanti vutto. “Tayidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phīṭaṅca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāṣita”nti pāsādikasutte sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsaṇaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. Imasmimpi tṭhāne idameva brahmacariyanti adhippetamaṃ. Tasmā brahmacariyaṃ pakāsetīti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ...pe... parisuddhaṃ. Evaṃ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsaṇaṃ brahmacariyaṃ pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo. Brahmacariyanti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṃ cariyamaṃ. Brahmabhūtānaṃ vā buddhādīnaṃ cariyanti vuttaṃ hoti.

191. Taṃ dhammanti taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. Suṇāti gahapati vāti kasmā paṭhamamaṃ gahapatiṃ niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano attano vijātītāya patitṭhātumaṃ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi seditva muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappamaṃ vā akatvā yathābalaṃ sakalabuddhavadānaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patitṭhātumaṃ. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. Paccājātoti patijāto. Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatīti parisuddhaṃ dhammaṃ sutvā dhammassāmimhi tathāgate - “sammāsambuddho vata so bhagavā”ti saddhaṃ paṭilabhati. Iti paṭisañcikkhatīti evaṃ paccavekkhati. Sambādho gharāvāsoti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādho yeva. Rajopathoti rāgarajādīnaṃ utṭhānaṭṭhānanti mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vadanti. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti abbhokāso. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati, na sajjati, na bajjhati. Tena vuttaṃ - “abbhokāso pabbajjā”ti. Api ca sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṃvutasañkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ...pe... pabbajeyyanti etthāyaṃ sañkhepakathā, yadetam sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ, caritabbaṃ ekadivasaṃ ca kilesamaleṇa amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparissuddhaṃ. Sañkhalikhanti likhitasāñkhasadisāṃ dhotasañkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ...pe... caritum, yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kasāyarasapītāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmaṃ agārassa hitaṃ kasivāñijjādikammaṃ agāriyanti vuccati, tañca pabbajjāya natthi, tasmaṃ pabbajjā anagāriyanti ñātabbā, taṃ anagāriyaṃ. Pabbajeyyanti paṭipajjeyyaṃ.

192-193. Appaṃ vāti saḥassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, saḥassato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñātiyeva ñātiparivaṭṭo. Sopi vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā. Pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti pātimokkhasaṃvarena samannāgato. Ācāragocarasaṃpannoti ācārena ceva gocarena ca sampanno. Aṇumattesūti appamattakesu. Vajjesūti akusaladhammesu. Bhayadassāvīti bhayadassī. Samādāyāti sammā ādiyitvā. Sikkhati sikkhāpadesūti sikkhāpadesu taṃ taṃ sikkhāpadaṃ samādiyitvā sikkhati. Ayamettha sañkhepo, vitthāro pana visuddhimagge vutto.

Kāyakammavacīkammaṇa samannāgato kusaleṇa parisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇeneva ca kusale kāyakammavacīkamme gahitepi yasmaṃ idaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ nāma na ākāse vā rukkhaggādīsu vā uppajjati, kāyavacīdvāresuyeva pana uppajjati; tasmaṃ tassa uppattidvārādassanattaṃ kāyakammavacīkammaṇa samannāgato kusalenāti vuttaṃ. Yasmaṃ pana tena samannāgato, tasmaṃ parisuddhājīvo. Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena vā evaṃ vuttaṃ. Tattha hi “katame ca, thapati, kusalā sīlā? Kusalaṃ kāyakammaṃ, kusalaṃ vacīkammaṃ, parisuddhaṃ ājīvampi kho ahaṃ thapati sīlasmiṃ vadāmi”ti vuttaṃ. Yasmaṃ pana tena samannāgato, tasmaṃ parisuddhājīvoti veditabbo.

Sīlasampannoti brahmajāle vuttena tividhena sīleṇa samannāgato hoti. Indriyesu guttadvāroti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro hoti. Satisampajaññaṇa samannāgatoti abhikkante paṭikkantetiādīsu sattaṃ ṭhānesu satiyā ceva sampajaññaṇa ca samannāgato hoti. Santuṭṭhoti catūsu paccayesu tividhena santosena santuṭṭho hoti.

Cūlasīlavanṇanā

194-211. Evaṃ mātikaṃ nikkhipitvā anupubbena bhājento “kathaṇca, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hotī”tiādimāha. Tattha idampissa hoti sīlasminti idampi assa bhikkhuno pāṇātipātā veramaṇi sīlasmiṃ ekaṃ sīlaṃ hotīti attho. Paccattavacanatthe vā etaṃ bhummaṃ. Mahāatṭhakathāyañhi idampi tassa samaṇassa sīlanti ayameva attho vutto. Sesam brahmajāle vuttanayeneva veditabbaṃ. Idamassa hoti sīlasminti idaṃ assa sīlaṃ hotīti attho.

212. Na kutoci bhayaṃ samanupassati, yadidaṃ sīlasaṃvaratoti yāni asaṃvaramūlakāni bhayāni uppajjanti, tesu yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhaveyya, taṃ kutoci ekasaṃvaratopi na samanupassati. Kasmā? Saṃvarato asaṃvaramūlakassa bhayassa abhāvā. Muddhābhisittoti yathāvidhānavihitena khattiyābhisekena muddhani avasitto. Yadidaṃ paccatthikatoti yaṃ kutoci ekapaccatthikatopi bhayaṃ bhaveyya, taṃ na samanupassati. Kasmā? Yasmā nihatapaccāmitto. Ajjhattanti niyakajjhattaṃ, attano santāneti attho. Anavajjasukhanti anavajjaṃ ananditaṃ kusalaṃ sīlapadaṭṭhānehi avipparisārapāmojjapītipassaddhidhammehi pariggahitaṃ kāyikacetasikasukhaṃ paṭisaṃvedeti. Evaṃ kho, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hotīti evaṃ niran taraṃ vitthāretvā dassitena tividhena sīlena samannāgato bhikkhu sīlasampanno nāma hotīti sīlakathaṃ niṭṭhāpesi.

Indriyasamvarakathā

213. Indriyesu guttadvārabhājanīye cakkhunā rūpanti ayaṃ cakkhusaddo katthaci buddhacakkhumhi vattati, yathāha - “buddhacakkhunā lokaṃ volokesī”ti. Katthaci sabbaññutaññāṇasaṅkhāte samantacakkhumhi, yathāha - “tathūpamaṃ dhammamayaṃ, sumedha, pāsādamāruya samantacakkhū”ti. Katthaci dhammacakkhumhi “virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādī”ti hi ettha ariyamaggattayapaññā. “Cakkhuṃ udapādi ñāṇaṃ udapādī”ti ettha pubbenivāsādiñāṇaṃ paññācakkhūti vuccati. “Dibbena cakkhunā”ti āgataṭṭhānesu dibbacakkhumhi vattati. “Cakkhuṇca paṭicca rūpe cā”ti ettha pasādacakkhumhi vattati. Idha panāyaṃ pasādacakkhuvohārena cakkhuvīññāṇe vattati, tasmā cakkhuvīññāṇena rūpaṃ disvāti ayametthattatho. Sesapadesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ. Abyāsekasukhanti kilesabyāsekavirahitattā abyāsekaṃ asammissaṃ parisuddhaṃ adhicitasukhaṃ paṭisaṃvedetīti.

Satisampajaññakathā

214. Satisampajaññabhājanīyamhi abhikkante paṭikkanteti ettha tāva abhikkantaṃ vuccati gamanaṃ, paṭikkantaṃ nivattanaṃ, tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma. Paṭinivattanto paṭikkamati nāma. Thānēpi thitakova kāyaṃ purato onāmento abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāya nisinnakova āsanassa purimaanṅābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma, pacchimaaṅgapadesaṃ paccāsaṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanepi ese va nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī. Sampajaññameva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṃ karoteva. Na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññaṃ, sappāyasampajaññaṃ, gocarasampajaññaṃ

asammohasampajaññanti catubbidham sampajaññam. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā - “kinnu me ettha gatena attho atthi natthī”ti atthānattham pariggahetvā atthapariggaṇhanam sātthakasampajaññam. Tattha ca atthoti cetiyadassanabodhisāṅghatheraasubhadassanādivasena dhammato vuḍḍhi. Cetiyam vā bodhim vā disvāpi hi buddhārammaṇam, saṅghadassanena saṅghārammaṇam, pītiṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesam ovāde patitṭhāya, asubham disvā tattha paṭhamajjhānam uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā etesam dassanam sātthakanti vuttam. Keci pana āmisatopi vuḍḍhi atthoyeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattāti vadanti.

Tasmiṃ pana gamane sappāyāsappāyam pariggahetvā sappāyapariggaṇhanam sappāyasampajaññam. Seyyathidaṃ - cetiyadassanam tāva sātthakam, sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhāvānurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa itṭhe ārammaṇe lobho hoti, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṃsaggāpattim vā āpajjati. Jīvitabrahmacariyānam vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ ṭhānam asappāyam hoti. Vuttappakāraantarāyābhāve sappāyam. Bodhidassanepi ese va nayo. Saṅghadassanampi sāttham. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattim dhammassavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ ṭhānam asappāyam hoti. Antarāyābhāve sappāyam. Mahāparisaparivārānam therānam dassanepi ese va nayo.

Asubhadassanampi sāttham, tadatthadīpanatthañca idaṃ vatthu - eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṃ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubham disvā paṭhamajjhānam nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānam pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṃ apassanto sāmaṇerāti pakkosi. So ‘mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhim dve kathā nāma na kathitapubbā. Aññasmimpi divase upari visesaṃ nibbattessāmī’ti cintetvā kiṃ, bhanteti paṭivacanamadāsi. ‘Ehī’ti ca vutte ekavacaneneva āgantvā, ‘bhante, iminā tāva maggeneva gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṃ puratthābhimukho ṭhatvā olokethā’ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṃ ekaṃ asubham dvinnam janānam atthāya jātam. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubham asappāyam, mātugāmassa ca purisāsubham asappāyam, sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggaṇhanam sappāyasampajaññam nāma.

Evaṃ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṃ kammaṭṭhānasaṅkhātāṃ gocaṃ uggahetvā bhikkhācāragocare taṃ gahetvāva gamanam gocarasampajaññam nāma. Tassāvibhāvanattham idaṃ catukkaṃ veditabbaṃ -

Idhekacco bhikkhu harati, na paccāharati; ekacco paccāharati, na harati; ekacco pana neva harati, na paccāharati; ekacco harati ca, paccāharati cāti. Tattha yo bhikkhu divasaṃ caṅkameṇa nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā tathā rattiyā paṭhamayāme, majjhimayāme seyyam kappetvā pacchimayāme pi nisajjacaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā bodhirukkhe udakaṃ āsiñcitvā, pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ paccupaṭṭhapetvā

ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsanam pavisitvā dve tayo pallaṅke usumam gāhāpento kammaṭṭhānam anuyuñjitvā bhikkhācāraṇāya utthahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānam manasikarontova cetiyaṅgaṇam gantvā, sace buddhānussatikammaṭṭhānam hoti, taṃ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇam pavisati. Aññaṃ ce kammaṭṭhānam hoti, sopānamūle tthavā hatthena gahitabhaṇḍam viya taṃ tthapetvā buddhārammaṇam pītiṃ gahetvā cetiyaṅgaṇam āruya, mahantaṃ cetiyam ce, tikkhattum padakkhiṇam katvā catūsu tthānesu vanditabbaṃ. Khuddakaṃ cetiyam ce, tatheva padakkhiṇam katvā aṭṭhasu tthānesu vanditabbaṃ. Cetiyam vanditvā bodhiyaṅgaṇam pattenāpi buddhassa bhagavato sammukhā viya nipaccākāram dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṃ cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānam gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṃ hatthena gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānam gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaram pārupitvā gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Atha naṃ manussā disvā ayyo no āgatoti paccuggantvā pattaṃ gahetvā āsanasālāya vā gehe vā nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato te nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janaśaṅgahatthaṃ dhammakathā nāma kātabbā yevāti aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammakathaṃ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ katvā nivattiyamānehipi manussehi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṃ paṭipajjati.

Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradahaṃbhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira amhākaṃ upajjhāyo ācariyoti na mukhaṃ oloketvā vattaṃ karonti, sampattaparicchadeneva karonti. Te taṃ pucchanti - “bhante, ete manussā tumhākaṃ kiṃ honti, mātīpakkhato sambandhā pitīpakkhato”ti? Kiṃ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaṃ pemaṃ bahumānanti. Āvuso, yaṃ mātīpitūhipi dukkaraṃ, taṃ ete amhākaṃ karonti, pattacīvarampi no etesaṃ santakameva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātaka chātakaṃ jānāma. Īdisā nāma amhākaṃ upakārino natthīti tesam guṇe kathento gacchati. Ayaṃ vuccati harati na paccāharatīti.

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattapaṭipattiṃ karontassa kammajatejodhātu pajjalati, anupādinnaṃ muñcitvā upādinnaṃ gaṇhāti, sarīrato sedā muñcanti, kammaṭṭhānam vītiṃ nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasā cetiyam vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyameva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanasālaṃ gantvā pivati, athassa dvattikkhattum ajjhoharaṇamatteneva kammajatejodhātu upādinnaṃ muñcitvā anupādinnaṃ gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātu pariāhanibbānaṃ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṃ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānam manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhārañca paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṅkhānupoṅkhaṃ upaṭṭhahamānaṃ kammaṭṭhānam gahetvā āgacchati, ayaṃ vuccati paccāharati na haratīti. Edisā ca bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ ārabhitvā buddhasāsane arahattappattā nāma gaṇanapathaṃ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeve tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ vā na taṃ āsanamatthi, yattha yāguṃ pivitvā arahattappattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti, nikkhattadhuro sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhīlavinibandhacitto viharanto - “kammaṭṭhānaṃ nāma atthī”ti saññampi akatvā gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṃsaggena saṃsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati neva harati na paccāharatīti.

Yo panāyaṃ - “harati ca paccāharati cā”ti vutto, so gatapaccāgatavattavaseneva veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti, “āvuso, tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamaneyeva niggaṇhatha, tathā ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṃ sayaneva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍhausabhausabhaaḍḍhagāvutagāvutantareshu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannavitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te eta”nti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati; tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamituṃ asakkontopi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttaṃ cittaṃ pādaṃ uddharati, uddharati ce, paṭinivattitvā purimāpadesaṃyeva eti. Ālindakavāsī mahāphussadevatthero viya.

So kira ekūnavāsivassāni gatapaccāgatavattaṃ pūrento eva vihāsi, manussāpi addasaṃsu antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā therāṃ tathāgacchantāṃ disvā - “ayaṃ thero punappunaṃ nivattitvā gacchati, kinnu kho maggamūlho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṃ karonto vāsivassabbhantare arahattaṃ pāpuṇi, arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭṭiyaṃ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahaṃpati upaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Tañca obhāsaṃ disvā vanavāsī mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi - “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahoṣi, kiṃ so obhāso”ti? Thero vikkhepaṃ karonto obhāso nāma dīpobhāsoṃ hoti, maṇiobhāsoṃpi evamādimāha. Tato ‘paṭicchādetha tumhe’ti nibaddho ‘āmā’ti paṭijānitvā ārocesi. Kāḷavallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero viya ca.

Sopi kira gatapaccāgatavattaṃ pūrento - paṭhamaṃ tāva bhagavato mahāpadhānaṃ pūjessāmīti sattavassāni ṭhānaṇākamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasavassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittaṃ pādaṃ uddharanto, viyuttaṃ uddhaṭṭe paṭinivattento gāmasamīpaṃ gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadesaṃ ṭhatvā cīvaram pārupitvā kacchakantarato udakena pattaṃ dhovitvā udakagaṇḍusaṃ karoti. Kiṃ kāraṇā? Mā me bhikkhaṃ dātuṃ vā vandituṃ vā āgate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahoṣīti. “Ajja, bhante, katimī”ti divasaṃ vā bhikkhugaṇaṇaṃ vā pañhaṃ vā pucchito pana udakaṃ gilitvā ārocesi. Sace divasādīni pucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvā yaṭi.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā paññāsabhikkhū viya ca. Te kira āsaḥipuṇṇamāyaṃ katikavattaṃ akaṃsu - “arahattaṃ appatvā aññamaññaṃ nālapissāmā”ti, gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsaṃ katvā paviṣṃsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjīṃsu. Tattha manussā niṭṭhubhaṇaṃ disvā jāniṃsu - “ajjeko āgato, ajja dve”ti. Evañca cintesum - “kinnu kho ete amhehiyeva saddhiṃ na sallapanti, udāhu aññamaññaṃpi. Sace aññamaññaṃpi na sallapanti, addhā vivādaḥjātā bhavissanti. Etha ne aññamaññaṃ khamāpessāmā”ti, sabbe vihāraṃ gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasaṃsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha - “na bho kalahakāraṇaṃ vasanokāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṃ cetiyaṇaṇabodhiyaṇaṇaṃ, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṃ pāṇīyaṃ paribhojanīya”nti, te tatova nivattā. Tepi bhikkhū anto temāseyeva arahattaṃ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṃ pavāresum.

Evaṃ kāḷavallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero viya, kalambatitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānaya utteneva cittaṇa pādaṃ uddharanto gāmasamīpaṃ gantvā udakagaṇḍūsaṃ katvā vīthiyo sallakkhetvā, yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakāraṇā caṇḍahatthiassādayo vā natthi, taṃ vīthiṃ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṇḍaṃ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaṃ pana udakasakaṭaṃ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharaṃ paviṭṭho ca dātukāmaṃ vā adātukāmaṃ vā sallakkhetvā tadanurūpaṃ kālaṃ āgamento bhikkhaṃ paṭilabhitvā ādāya antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathā phāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasikaronto āhāre paṭikūlasaññaṃ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjana - vaṇalepanaputtamaṃsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhaṇgasamannāgataṃ āhāraṃ āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya...pe... bhuttāvī ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakilamathaṃ paṭippassambhetvā yathā purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayaṃ vuccati harati ca paccāharati cāti.

Idaṃ pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātāṃ gatapaccāgatavattaṃ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimaṃvaye; no ce majjhimaṃvaye pāpuṇāti, atha maraṇasaṃvaye; no ce maraṇasaṃvaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā; no ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne buddhe nibbatta paccekabodhiṃ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṃ sacchikaroti, atha buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño hoti; seyyathāpi therō bāhiyo dārucīriyo mahāpañño vā, seyyathāpi therō sārīputto mahiddhiko vā, seyyathāpi therō mahāmoggallāno dhutavādo vā, seyyathāpi therō mahākassapo dibbacakkhuko vā, seyyathāpi therō anuruddho vinayadharo vā, seyyathāpi therō upālī dhammakathiko vā, seyyathāpi therō puṇṇo mantāṇiputto ārañhiko vā, seyyathāpi therō revato bahussuto vā, seyyathāpi therō ānando bhikkhākāmo vā, seyyathāpi therō rāhulo buddhaputtoti. Iti imasmiṃ catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasaṃpajjaññaṃ sikhāpattaṃ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṃ asammohasaṃpajjaññaṃ, taṃ evaṃ veditabbaṃ - idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādīsu - “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā, “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto “abhikkamāmī”ti citte uppajjamāne teneva

cittena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisāṅghāto abhikkamati. Tassevaṃ abhikkamato ekekaṇṇaduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo; tathā atiharaṇavītiaraṇesu. Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirujjhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vītiaraṇaṃ, vītiaraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirujjhanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṃ pabbaṃ sandhi sandhi odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyanta bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanaṃ? Paramatthato hi dhātūnaṃyeva gamanaṃ, dhātūnaṃ ṭhānaṃ, dhātūnaṃ nisajjanaṃ, dhātūnaṃ sayanaṃ. Tasmīṃ tasmīṃ koṭṭhāse saddhiṃ rūpena.

Aññaṃ uppajjate cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati;
Avācimanusambandho, nadīsotova vattatīti.

Evaṃ abhikkamādīsu asammuyhanaṃ asammohasampajaññaṃ nāmāti.

Niṭṭhito abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotīti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana ālokitaṃ nāma purato pekkhaṇaṃ. Vilokitaṃ nāma anudisāpekkhaṇaṃ. Aññānīpi heṭṭhā upari pacchato pekkhaṇavasena olokitaullokitāpalokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānīpi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmī”ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggaṇhanaṃ sātthakasampajaññaṃ, taṃ āyasmantaṃ nandaṃ kāyasakkiṃ katvā veditabbaṃ. Vuttaññetaṃ bhagavatā - “sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbam cetasa samannāharitvā nando puratthimaṃ disaṃ āloketi - ‘evaṃ me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissanti’ti. Itiha tattha sampajāno hoti. Sace, bhikkhave, nandassa pacchimā disā...pe... uttarā disā...pe... dakkhiṇā disā...pe... uddhaṃ...pe... adho...pe... anudisā anuviloketabbā hoti, sabbam cetasa samannāharitvā nando anudisaṃ anuviloketi - ‘evaṃ me anudisaṃ anuvilokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissanti’ti. Itiha tattha sampajāno hoti”ti.

Api ca idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā, kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññaṃ. Tasmā ettha khandhadhātuāyatanakammaṭṭhānikhehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikhehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokaṇaṃ vilokaṇaṃ kātābbaṃ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, ‘ālokessāmī’ti pana citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimaṃ akkhidalaṃ adho sīdati, uparimaṃ uddhaṃ laṅgheti. Koci yantakena vivaranta nāma natthi. Tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādheṇaṃ uppajjatīti evaṃ pajānaṇaṃ panettha asammohasampajaññaṃ nāma. Api ca mūlapariññā āgantukatāva kālīkabhāvavasena pettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ. Mūlapariññāvasena tāva -

Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanaṃ sampaṭicchanaṃ;

Santīraṇaṃ voṭṭhabbanāṃ, javanāṃ bhavati sattamaṃ.

Tattha bhavaṅgaṃ upapattibhavassa aṅgakiccaṃ sādhayamānaṃ pavattati, taṃ āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā, taṃnirodhā cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādhayamānaṃ, taṃnirodhā vipākamanodhātu sampañicchanakiccaṃ sādhayamānā, taṃnirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ sādhayamānā, taṃnirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhayamānā, taṃnirodhā sattakkhattuṃ javanāṃ javati. Tattha paṭhamajavanepi - “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṃ nāma na hoti. Dutiyajavanepi...pe... sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu - “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti rajjanādivasena ālokitavilokitaṃ hoti. Evaṃ tāvettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddhaṃ sakakicanipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanāṃ uppajjati, taṃ pubbe uppannānaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṃ pavitṭhassa āgantukapurisassa gehassāmikesu tuṇhīmāsinesu āṇākaraṇaṃ na yuttaṃ, evaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsopi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti evaṃ āgantukabhāvavasena asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṃ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññaṃaññaṃ na passantīti, ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṃ ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaṇṇeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsu abhirati nāma. Evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsu tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeyeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti. Evaṃ tāvakālikabhāvavasena asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasena petāṃ veditabbaṃ. Ettha hi cakkhu ceva rūpā ca rūpakkhando, dassanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārakkhandho. Evametesāṃ pañcannaṃ khandhānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhāyatanāṃ, rūpaṃ rūpāyatanāṃ, dassanaṃ manāyatanāṃ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanāṃ. Evametesāṃ catunnaṃ āyatanānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṃ rūpadhātu, dassanaṃ cakkhuviññāṇadhātu, taṃsāmpayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evametāsaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpā ārammaṇapaccayo, āvajjanaṃ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo sahaajātapaccayo. Evametesāṃ paccayānaṃ samavāye

ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti? Evamettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasena api asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Samiñjite pasāriteti pabbānaṃ samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṃ akatvā hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānattham pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṃ sātthakasampajaññaṃ. Tattha hatthapāde aticiraṃ samiñjetvā vā pasāretvā vā tñitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ paripatati, visesaṃ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gacchati, visesamadhigacchatīti, evaṃ atthānatthapariggaṇhanaṃ veditabbaṃ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ. Tatrāyaṃ nayo -

Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti, tesaṃ piṭṭhipassesu daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento kāyasamsaggaṃ patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṃ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhimāhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsīvisena ḍaṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṃ maṇisappo ḍaṃsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idamettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana mahātheravatthunā dīpetabbaṃ - mahāthero kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne tñapetvā saṇikaṃ samiñjesi. Taṃ antevāsikā pucchiṃsu - “kasmā, bhante, sahasā hatthaṃ samiñjitvā puna yathāṭṭhāne tñapetvā saṇikaṃ samiñjiyitthā”ti? Yato paṭṭhāyāhaṃ, āvuso, kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcitvā hattho samiñjitapubbo, idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcitvā samiñjito. Tasmā puna yathāṭṭhāne tñapetvā samiñjesinti. Sādhū, bhante, bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalacalanaṃ viya samiñjanapasāraṇaṃ hotīti evaṃ pariājananaṃ panettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Saṅghātipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāticīvarānaṃ nivāsanapārūpanavasena pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaṃ nāma. Tattha saṅghāticīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā vā pārūpitvā vā piṇḍāya carato āmisalābho sītassa paṭighātāyātiadinā nayena bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhumaṃ sappāyaṃ, sītālukassa ghaṇaṃ dupaṭṭaṃ. Viparītaṃ asappāyaṃ. Yassa kassaci jiṇṇaṃ asappāyameva, aggaḷādīdānena hissa taṃ palibodhakaraṃ hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedam lobhaniyacīvaraṃ. Tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaraṃ jīvitantarāyakarañcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaṃ, yañcassa sevamānassa akusalā

dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ asappāyaṃ. Viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṃ pārupento natthi, vuttappakārena cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārūpanaṃ hoti. Tattha cīvarampi acetanaṃ, kāyopi acetano. Cīvaraṃ na jānāti - “mayā kāyo pārupito”ti. Kāyopi na jānāti - “ahaṃ cīvarena pārupito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ paṭicchādentī paṭapilotikāyapottthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassaṃ.

Nāgavammikacetiyarukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavattthādīhi sakkāraṃ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthappahārādīhi asakkāraṃ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṃ vā domanassaṃ vā karonti. Evameva neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassanti, evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Pattadhāraṇepi pattaṃ sahasāva aggahetvā imaṃ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṃ labhissāmīti, evaṃ pattaggahaṇapaccayā paṭilabhitabbaṃ atthavasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Kisadubbalarāssa pana garupatto asappāyo, yassa kassaci catupañcagaṇṭhikāhato dubbisodhaniyo asappāyova. Duddhotapattopi na vaṭṭati, taṃ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Mañivaṇṇapatto pana lobhaniyo, cīvare vuttanayeneva asappāyo, nimittakammādivasena laddho pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṃ ekantaasappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṃ gaṇhanto natthi, vuttappakārena cittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva pattaggahaṇaṃ nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Pattaṃ na jānāti - “ahaṃ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti - “amhehi pattaṃ gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ gaṇhanti, saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti. Evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitaṃ pubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikīṇe anāthasālāyaṃ nīpanne anāthamanusse disvā, ye dayāluka purisā, te tesāṃ vaṇamattacoḷakāni ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḷakānīpi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānīpi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḷakena, bhesajjapaṭiggahaṇamatteneva ca kapālakena tesāṃ attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṃ viya cīvaraṃ, bhesajjakapālakaṃ viya ca pattaṃ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddhaṃ bhikkhaṃ sallakkheti, ayaṃ saṅghātipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññaṃ uttamasampajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu asiteti piṇḍapātabhojane. Pītetī yāguādīpāne. Khāyitetī piṭṭhakhajjādīkādane. Sāyitetī madhuphāṇitādīsāyane. Tattha neva davāyātīdinā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tasseva vasena sātthakasampajaññaṃ

veditabbaṃ.

Lūkhapaṇītatittamadhurarasādīsu pana yena bhojanena yassa phāsu na hoti, taṃ tassa asappāyaṃ. Yaṃ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṃ, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ ekantaasappāyameva, viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, uttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pattappaṭiggahaṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva hatthassa patte otāraṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopakaraṇaṃ ālopauddhāraṇaṃ mukhavivaraṇaṇca hoti, na koci kuñcikāya yantakena vā hanukaṭṭhīni vivarati. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopassa mukhe ṭhapaṇaṃ, uparidantānaṃ musalakiccasādhanaṃ, heṭṭhimadantānaṃ udukkhalakiccasādhanaṃ, jivhāya hatthakiccasādhanaṇca hoti. Iti tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṃ heṭṭhādantaudukkhale jivhāhatthaparivattakaṃ kheḷodakena temitaṃ uparidantamusalasañcuṇṇitaṃ koci kaṭacchunā vā dabbīyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Pavitṭhaṃ pavitṭhaṃ koci palālasanthāraṃ katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṃ ṭhitaṃ koci uddhanaṃ katvā aggim jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkaṃ pakkaṃ koci daṇḍakena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu paṭiharati ca, vītiharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca. Āpodhātu sineheti ca, allattaṇca anupāleti. Tejodhātu antopavitṭhaṃ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti. Evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asaṃmohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato paripakkato phalato nissandato sammakkhanatoti, evaṃ dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇato pettha asaṃmohasampajaññaṃ veditabbaṃ. Vitthārakathā panettha visuddhimagge āhārapaṭikūlasaññānidhesato gahetabbā.

Uccārapassāvakammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvaṃ akarontassa sakalasārīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṃ taṃ na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Aṭṭhāne uccārapassāvaṃ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti, patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṃ taṃ na hotīti idamettha sappāyaṃ tassa vasena sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaṃ karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana uccārapassāvakammaṃ hoti. Yathā vā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedenā pubbalohitaṃ akāmatāya nikkhamati. Yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṃ akāmatāya nikkhamati. Evaṃ pakkāsayamuttavattāhiṃ sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppīlitā akāmatāyapi

nikkhamanti. So panāyaṃ evaṃ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa, kevalaṃ sarīranissandova hoti. Yathā kiṃ? Yathā udakatumbato purāṇudakaṃ chaḍḍentassa neva taṃ attano hoti, na paresaṃ; kevalaṃ paṭijaggaṇamattameva hoti; evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Gatādīsu gateti gamane. Ṭhiteti ṭhāne. Nisinneti nisajjāya. Sutteti sayane. Jāgariteti jāgaraṇe. Bhāsiteti kathane. Tuṇhībhāveti akathane. “Gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiṃhi sutte addhānairiyāpathā kathitā. “Abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samīñjite pasārite”ti imasmiṃ majjhimā. “Gate ṭhite nisinne sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacuṇṇiyairiyāpathā kathitā. Tasmā tesupi vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipiṭakamahāsivatto panāha - yo ciraṃ gantvā vā caṅkamtivā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisaṅcikkhati - “caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṃ vā karonto, pañhaṃ vā vissajjento, kammaṭṭhānaṃ vā manasikaronto ciraṃ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisaṅcikkhati - “ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṃ nisīditvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati - “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ nisinne sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannako sajjhāyaṃ vā karonto kammaṭṭhānaṃ vā manasikaronto niddaṃ okkamtivā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati - “sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ sutte jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyaṃ mayacittānañhi appavattanaṃ soppaṃ nāma, pavattanaṃ jāgaritaṃ nāma.

Yo pana bhāsamāno - “ayaṃ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca, dante ca jivhañca tāluñca paṭicca, cittassa ca tadanurūpaṃ payogaṃ paṭicca jāyati”ti sato sampajānova bhāsati. Ciraṃ vā pana kālaṃ sajjhāyaṃ vā katvā, dhammaṃ vā kathetvā, kammaṭṭhānaṃ vā pavattetvā, pañhaṃ vā vissajjetvā, aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisaṅcikkhati - “bhāsitaṃ kāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ bhāsite sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṃ dhammaṃ vā kammaṭṭhānaṃ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisaṅcikkhati - “tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Upādārūpappavattiyañhi sati bhāsati nāma, asati tuṇhī bhavati nāmāti. Ayaṃ tuṇhībhāve sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṃ mahāsivatto therena vuttaṃ asammohadhuraṃ mahāsatiṭṭhānasutte adhippettaṃ. Imasmiṃ pana sāmāññaphale sabbampi catubbidhaṃ sampajaññaṃ labbhati. Tasmā vuttanayeneva cettha catunnaṃ sampajaññaṃ vasena sampajānakāritā veditabbā. Sampajānakāriti ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajaññaṃ vasena attho veditabbo. Satisampajaññaṃ samannāgatoti etassa hi padassa ayaṃ vitthāro. Vibhaṅgappakaraṇe pana - “sato sampajāno abhikkamati,

sato sampajāno paṭikkamatī”ti evaṃ etāni padāni vibhattāneva. Evaṃ, kho mahārājāti evaṃ satisampayuttassa sampajāññaassa vasena abhikkamādīni pavattento satisampajāññaena samannāgato nāma hotīti attho.

Santosakathā

215. Idha, mahārāja, bhikkhu santuṭṭho hotīti ettha santuṭṭhoti itarītarapaccayasantosaena samannāgato. So panesa santoso dvādasavidho hoti, seyyathidaṃ - cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārappasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā -

Idha bhikkhu cīvaram labhati, sundaram vā asundaram vā. So teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti, ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaram pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So pattacīvarādīnaṃ aññataram mahagghapattacīvaram bahūni vā pana pattacīvarāni labhitvā idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhīnaṃ hotūti datvā tesam purāṇacīvaram vā gahetvā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsārappasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttaṃ aphāsu hoti. So sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati. So taṃ cīvaram viya theracirapabbajitabahussutaappalābhīgilānānaṃ datvā tesam vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsārappasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsaṇaṃ labhati, manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na domanassaṃ uppādeti; antamaso tiṇasanthārakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsaṇaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati. So tāni cīvaram viya theracirapabbajitabahussutaappalābhīgilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsārappasantoso. Yopi - “uttamasenāsaṇaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhībhūtassa puna paṭibujjhato kāmavitakkā pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsaṇaṃ pattampi na sampācicchatī. So taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamaṇḍalādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane yathāsārappasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati, lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenā atthiko phāṇitaṃ labhati. So taṃ sabhāgassa

bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño bahum telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjam labhati. So tam cīvaram viya theracirapabbajītabhussutaappalābhīgīlānānam datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇṭakam ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuram - “gaṇhāhi, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttahaṇṭakam nāma buddhādīhi vaṇṇitanti catumadhuram paṭikkhipitvā muttahaṇṭakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso.

Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosenā samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti. Tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsi, ekā sūci, kāyabandhanam parissāvananti. Vuttampi cetam -

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam;
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Katham? Ticīvaram tāva nivāsetvā ca pārūpitvā ca vicaraṇakāle kāyam pariharati, posetīti kāyaparihārikam hoti. Cīvarakaṇṇena udakam parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalagahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati; posetīti kucchiparihārikam hoti.

Pattopi tena udakam uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti. Āhāram gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko.

Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānam aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti. Ucchuchedanāṇīkerāditacchanakāle kucchiparihārikā.

Sūcipi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti. Pūvam vā phalam vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā.

Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikam. Ucchuādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam.

Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nhānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikam. Pāṇīyam parissāvanakāle, teneva tilaṇḍulaputhukādīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyam. Ayam tāva aṭṭhapaṭikkhārikassa paṭikkhāramattā. Navapaṭikkhārikassa pana seyyam pavisantassa tatratṭhakam paccattharaṇam vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasapaṭikkhārikassa nisīdanam vā cammakhaṇḍam vā vaṭṭati. Ekādasapaṭikkhārikassa pana kattarayaṭṭhi vā telanāṇīkā vā vaṭṭati. Dvādasapaṭikkhārikassa chattam vā upāhanam vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhapaṭikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na yimam suttam tesam vasena kathesi, aṭṭhapaṭikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṇca sūciṇca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattam aṃsakūṭe laggetvā ticīvaram kāyapaṭibaddham katvā yenicchakam sukham pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbam nāmassa na hoti. Iti imassa bhikkhuno sallahukavuttitam dassento bhagavā - “santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā”tiādīmāha. Tattha kāyaparihārikenāti kāyapariharaṇamattakena.

Kucchiparihārikenāti kucchipariharaṇamattakena. Samādāyeva pakkamatīti aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbam gahetvāva kāyapaṭibaddham katvāva gacchati. “Mama vihāro pariveṇam upaṭṭhāko”ti āsaṅgo vā bandho vā na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto madahatthī viya ca icchiticchitaṃ senāsanam vanasaṇḍam rukkhāmūlam vanapabbhāram paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena;
Parissayānam sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādiento - “seyyathāpī”tiādimāha. Tattha pakkhī sakuṇoti pakkhayutto sakuṇo. Deṭṭīti uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - sakuṇā nāma “asukasmīṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ṇatvā nānādisāhi āgantvā nakhapattatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhūnantā khādanti. ‘Idaṃ ajjatanāya, idaṃ svātanāya bhavissatī’ti tesam na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkham ṭhapenti, na tattha pattaṃ vā nakham vā tuṇḍam vā ṭhapenti. Atha kho tasmīṃ rukkhe anapekkho hutvā, yo yaṃ disābhāgaṃ icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkho yena kāmam pakkamati. Tena vuttaṃ “samādāyeva pakkamatī”ti.

Nīvaraṇappahānakathā

216. So iminā cātiādinā kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati. Tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā - “kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddam sāventi, hatthehi sīsam paharitvā palāyanākāram karonti. “Asuko bhikkhu araññam pavisitvā idaṇcidaṇca pāpakammaṃ akāsī”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlam paccavekkhanto kiñci kāḷakam vā tilakam vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayavayato sammāsanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇam bhaṇanti. Itissa udaye pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha vivittanti suññaṃ, appasaddam, appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya vibhaṅge - “vivittanti santike cepi senāsanam hoti, tañca anākiṇṇam gahaṭṭhehi pabbajitehi. Tena taṃ vivitta”nti vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti senāsanam mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanam. Tenāha - “senāsananti mañcopi senāsanam, pīṭhampi, bhisipi, bimbohanampi, vihāropi, aḍḍhayogopi, pāsādopi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, māḷopi leṇampi, veḷugumbopi, rukkhāmūlampi, maṇḍapopi, senāsanam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senāsana”nti.

Api ca - “vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhā”ti idaṃ viharasenāsanam nāma. “Mañco pīṭham bhisī bimbohāna”nti idaṃ mañcapīṭhasenāsanam nāma. “Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro”ti idaṃ santhasenasāsanam nāma. “Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idaṃ okāsasenāsanam nāmāti. Evam catubbidham senāsanam hoti, taṃ sabbam senāsanaggahaṇena saṅgahitameva.

Idha panassa sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikasenāsanam dassento araṇṇam rukkhamūlantiādīmāha. Tattha araṇṇanti nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araṇṇanti. Idam bhikkhunīnam vasena āgataṃ. “Āraṇṇakam nāma senāsanam pañcadhanusatikam pacchima”nti idam pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇam visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṃ. Rukkhamūlanti yaṃ kiñci sandacchāyaṃ vivittarukkhamūlaṃ. Pabbatanti selaṃ. Tattha hi udakasonḍisu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījiyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. Kandaranti kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ, udakena bhinnam pabbatapadesaṃ. Yaṃ nadītumbantipi, nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapattasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahaṇam, maṇikhandhasadisam udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pānīyaṃ pivitvā gattāni sītāni katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacīvaraṃ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. Giriguṇanti dvinnam pabbatānaṃ antare, ekasmiṃyeva vā umaggasadisam mahāvivaraṃ susānalakkhaṇam visuddhimagge vuttaṃ. Vanapatthanti gāmantam atikkamitvā manussānaṃ anupacārattānaṃ, yattha na kasanti na vapanti, tenevāha - “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānaṃ adhivacana”ntiādi. Abbhokāsanti acchannaṃ. Ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭiṃ katvā vasati. Palālapuñjanti palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadisā ālaye karonti, gacchagumbhādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. Piṇḍapātapaṭikkantoti piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. Pallaṅkanti samantato ūrubaddhāsanam. Ābhujitvāti bandhitvā. Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti uparimaṃ sarīraṃ ujūṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakaṭṭhike koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamamṣaṇhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesam paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā nuppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuḍḍhiṃ phātiṃ vepullaṃ upagacchati. Parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvāti kammaṭṭhānābhimukhaṃ satiṃ ṭhapayitvā. Mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ - “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā”ti. Athavā parīti pariggahaṭṭho. Mukhanti niyyānaṭṭho. Satīti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati - “parimukhaṃ sati”nti. Evaṃ paṭisambhidāyaṃ vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo - “pariggahitaniyyānasatiṃ katvā”ti.

217. Abhijjhaṃ loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmacchandaṃ vikkhambhetvāti ayametthatttho. Vigatābhijjhenāti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuvīññāṇasadisenaṭṭhi attho. Abhijjhāya cittaṃ parisodhetīti abhijjhāto cittaṃ parimoceti. Yathā taṃ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhati, evaṃ karotīti attho. Byāpādapadosaṃ pahāyātiādīsupi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikummasādayo viya purimapakatiṃ vijahatīti byāpādo. Vikārāpattiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayametaṃ kodhassevādhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaṇṇam. Middhaṃ cetasikagelaṇṇam, thinaṇca middhaṇca thinaṃmiddhaṃ. Ālokasaññīti rattimpi divādiṭṭhālokasaññānanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. Sato sampajānoti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idam ubhayaṃ ālokasaññāya upakārattā vuttaṃ. Uddhaccaṇca kukkuccaṇca uddhaccakukkuccaṃ. Tiṇṇavicikicchoti vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā

ṭhito. “Kathamidaṃ kathamida”nti evaṃ nappavattatīti akathaṃkathī. Kusalesu dhammesūti anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati. Na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanattalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ.

218. Yā panāyaṃ seyyathāpi mahārājāti upamā vuttā. Tattha iṇaṃ ādāyāti vaḍḍhiyā dhanam gahetvā. Byantiṃ kareyyāti vigatantaṃ kareyya, yathā tesam kākaṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evaṃ kareyya; sabbaso paṭiniyyāteyyāti attho. Tato nidānanti āṇaṇyanidānaṃ. So hi “āṇaṇomhī”ti āvajjanto balavapāmojjaṃ labhati, somanassaṃ adhigacchati, tena vuttaṃ - “labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassa”nti.

219. Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catuiriyāpathaṃ chindanto ābādhatīti ābādho, svāssa atthīti ābādhiko. Taṃ samuṭṭhānena dukkhena dukkhito. Adhimattagilānoti bāḥagilāno. Nacchādeyyāti adhimattabyādhiparetatāya na rucceyya. Balamattāti balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho. Tatonidānanti ārogyanidānaṃ. Tassa hi - “arogomhī”ti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttaṃ - “labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassa”nti.

220. Na cassa kiñci bhogānaṃ vayoti kākaṇikamattampi bhogānaṃ vayo na bhaveyya. Tatonidānanti bandhanāmokkhanidānaṃ. Sesam vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbaṃ.

221-222. Anattādhīnoti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātuṃ na labhati. Parādhīnoti paresu adhīno parasseva ruciyā vattati. Na yena kāmaṃ gamoti yena disābhāgenassa gantukāmatā hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantuṃ na labhati. Dāsabyāti dāsabhāvā. Bhujissoti attano santako. Tatonidānanti bhujissanidānaṃ. Kantāraddhānamagganti kantāraṃ addhānamaggaṃ, nirudakaṃ dīghamagganti attho. Tatonidānanti khemantabhūminidānaṃ.

223. Ime pañca nīvaraṇe appahīneti ettha bhagavā appahīnakāmacchandanaīvaraṇaṃ iṇasadisam, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā. Yo hi paresam iṇaṃ gahetvā vināseti, so tehi iṇaṃ dehīti vuccamānopi pharusam vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi kiñci paṭibāhituṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkhākāraṇaṃ hissa taṃ iṇaṃ hoti. Evameva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāsahagatena taṃ vatthuṃ gaṇhati, so tena pharusam vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi sabbaṃ titikkhati, titikkhākāraṇaṃ hissa so kāmacchando hoti, gharasāmikehi vadhīyamānānaṃ itthīnaṃ viyāti, evaṃ iṇaṃ viya kāmacchando daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsipi dinnesu pittarogāturatāya tesam rasaṃ na vindati, “tittakaṃ tittaka”nti uggiratiyeva. Evameva byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadiyamāno ovādaṃ na gaṇhati. “Ati viya me tumhe upaddavethā”tiādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādīnaṃ viya kodhāturatāya jhānasukhādibhedam sāsanaṃ na vindatīti. Evaṃ rogo viya byāpādo daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgāre baddho puriso nakkhattassa neva ādiṃ na majjham na pariyoṣānaṃ passati. So dutiyadivase mutto aho hiyyo nakkhattaṃ manāpaṃ, aho naccaṃ, aho gītantiādīni sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā?

Nakkhattassa ananubhūtattā. Evameva thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādiṃ na majjhaṃ na pariyosānaṃ jānāti. Sopi utṭhite dhammassavane aho dhammassavanaṃ, aho kāraṇaṃ, aho upamāti dhammassavanassa vaṇṇaṃ bhaṇamānānaṃ sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā. Evaṃ bandhanāgāraṃ viya thinamiddhaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana nakkhattaṃ kīlāntopi dāso - “idaṃ nāma accāyikaṃ karaṇīyaṃ atthi, sīghaṃ tattha gacchāhi. No ce gacchasi, hatthapādaṃ vā te chindāmi kaṇṇanāsaṃ vā”ti vutto sīghaṃ gacchatiyeva. Nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Parādhīnatāya, evameva vinaye apakataññunā vivekatthāya araṇṇaṃ pavitṭthenāpi kismiñcīdeva antamaso kappiyamaṃsepi akappiyamaṃsasaññāya uppannāya vivekaṃ pahāya sīlavisodhanatthaṃ vinayadharassa santikaṃ gantabbaṃ hoti, vivekasukhaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Uddhaccakukkuccābhibhūtātāyāti. Evaṃ dāsabyaṃ viya uddhaccakukkuccaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana kantāraddhānamaggappaṭipanno puriso corehi manussānaṃ viluttokāsaṃ pahatokāsañca disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi “corā āgatā”ti ussaṅkitaparisāṅkitova hoti, gacchatipi tiṭṭhatipi nivattatipi, gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaraṃ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā na vā pāpuṇāti. Evameva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti, so - “buddho nu kho, no nu kho buddho”tiādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhitum na sakkoti. Asakkonto maggaṃ vā phalaṃ vā na pāpuṇātīti. Yathā kantāraddhānamagge - “corā atthi natthī”ti punappunaṃ āsappanaparisappanaṃ apariyogāhanaṃ chambhitattaṃ cittassa uppādentō khemantapattiyā antarāyaṃ karoti, evaṃ vicikicchāpi - “buddho nu kho, na buddho”tiādinā nayena punappunaṃ āsappanaparisappanaṃ apariyogāhanaṃ chambhitattaṃ cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā antarāyaṃ karotīti kantāraddhānamaggo viya vicikicchā daṭṭhabbā.

224. Idāni - “seyyathāpi, mahārāja, āṇaṇya”nti ettha bhagavā pahīnakāmacchandanivaraṇaṃ āṇaṇyasadisāṃ, sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā, yathā hi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojetvā samiddhataṃ patto - “idaṃ iṇaṃ nāma palibodhamūla”nti cintetvā savaḍḍhikaṃ iṇaṃ niyyātetvā paṇṇaṃ phālāpeyya. Athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṃ peseti, na paṇṇaṃ. So iṇasāmiṃke disvāpi sace icchati, āsanā utṭhahati, no ce na utṭhahati, kasmā? Tehi saddhiṃ nillepatāya alaggatāya. Evameva bhikkhu - “ayaṃ kāmacchando nāma palibodhamūla”nti cintetvā cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanivaraṇaṃ pajahati. Te pana cha dhamme mahāsatipaṭṭhāne vaṇṇayissāma. Tassevaṃ pahīnakāmacchandassa yathā iṇamuttassa purisassa iṇassāmiṃke disvā neva bhayaṃ na chambhitattaṃ hoti. Evameva paravatthumhi neva saṅgo na baddho hoti. Dibbānīpi rūpāni passato kilesa na samudācarati. Tasmā bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānaṃ āha.

Yathā pana so pittarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṃ rogaṃ vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṃ rasaṃ vindati. Evameva bhikkhu “ayaṃ byāpādo nāma mahā anatthakaro”ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṃ pajahati. Sabbanīvaraṇesu cha dhamme mahāsatipaṭṭhāneyeva vaṇṇayissāma. Na kevalaṅca teyeva, yepi thinamiddhādīnaṃ pahānāya bhāvetabbā, tepi sabbe tattheva

vaṇṇayissāma. So evaṃ pahīnabyāpādo yathā pittarogavimutto puriso madhusakkarādīnaṃ rasaṃ sampiyāyamāno paṭisevati, evameva ācārapaṇṇattiādīni sikkhāpadāni sirasā sampaṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā bhagavā ārogyamiva byāpādappahānaṃ āha.

Yathā so nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso aparasmim nakkhattadivase - “pubbepi ahaṃ pamādadosena baddho, tena nakkhattaṃ nānubhaviṃ. Idāni appamatto bhavissāmī”ti yathāssa paccatthikā okāsaṃ na labhanti, evaṃ appamatto hutvā nakkhattaṃ anubhavitvā - ‘aho nakkhattaṃ, aho nakkhatta’nti udānaṃ udānesi, evameva bhikkhu - “idaṃ thinamiddhaṃ nāma mahāanattakara”nti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṃ pajahati, so evaṃ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavati, evameva dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṃ āha.

Yathā pana dāso kiñcideva mittam upanissāya sāmikānaṃ dhanam datvā attānaṃ bhujissaṃ katvā tato paṭṭhāya yaṃ icchatī, taṃ karoti. Evameva bhikkhu - “idaṃ uddhaccakukkuccaṃ nāma mahā anattakara”nti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaṃ pajahati. So evaṃ pahīnauddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yaṃ icchatī, taṃ karoti, na taṃ koci balakkārena tato nivatteti, evameva yathā sukhaṃ nekkhammapaṭipadaṃ paṭipajjati, na taṃ uddhaccakukkuccaṃ balakkārena tato nivatteti. Tasmā bhagavā bhujissaṃ viya uddhaccakukkuccappahānaṃ āha.

Yathā balavā puriso hatthasāraṃ gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāraṃ paṭipajjeyya, taṃ corā dūratova disvā palāyeyyūṃ. So sotthinā taṃ kantāraṃ nittharivā khemantaṃ patto haṭṭhatutṭho assa. Evameva bhikkhu “ayaṃ vicikicchā nāma mahā anattakārikā”ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṃ pajahati. So evaṃ pahīnavicikiccho yathā balavā puriso sajjāvudho saparivāro nibbhayo core tiṇaṃ viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṃ pāpuṇāti, evameva bhikkhu duccharitakantāraṃ nittharivā paramaṃ khemantabhūmiṃ amataṃ mahānibbānaṃ pāpuṇāti. Tasmā bhagavā khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānaṃ āha.

225. Pāmojjaṃ jāyatīti tuṭṭhākāro jāyati. Pamuditassa pīti jāyatīti tuṭṭhassa sakalasārīraṃ khobhayamānā pīti jāyati. Pītimanassa kāyo passambhatīti pītisampayuttacittassa puggalassa nāmakāyo passambhati, vigatadaratho hoti. Sukhaṃ vedetīti kāyikampi cetasikampi sukhaṃ vedayati. Cittaṃ samādhīyatīti iminā nekkhammasukhena sukhītassa upacāravasenapi appanāvasenapi cittaṃ samādhīyati.

Paṭhamajjhānakathā

226. So vivicceva kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatītiādi pana upacārasamādhinā samāhite citte uparivisesadassanattam appanāsamādhinā samāhite citte tassa samādhino pabhedadassanattam vuttanti veditabbaṃ. Imameva kāyanti imaṃ karajakāyaṃ. Abhisandetiṃ temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṃ karoti. Parisandetiṃ samantato sandeti. Paripūretiṃ vāyunā bhastaṃ viya pūreti. Parippharatīti samantato phusati. Sabbāvato kāyassāti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinna kasantatipavattitṭhāne chavimaṃsalohitānugataṃ aṇumattampi tṭhānaṃ paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṃ nāma na hoti.

227. Dakkhoti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva payojetuñca sannetuñca. Kaṃsathāleti yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanam pana thiram na hoti. Sannentassa bhijjati. Tasmā tam na dasseti. Paripp hosakam paripp hosakanti siñcitvā siñcitvā. Sanneyyāti vāmahatthena kaṃsathālam gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttam udakam siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍam kareyya. Snehānugatāti udakasinehena anugatā. Snehaparetāti udakasinehena pariggahitā. Santarabāhirāti saddhim antopadesena ceva bahipadesena ca sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. Na ca paggharaṇīti na ca bindu bindu udakam paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetum ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānakathā

228-229. Dutiyajjhānasukhūpamāyam ubbhidodakoti ubbhinnaudako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchanakaudako. Antoyeva pana ubbhijjanakaudakoti attho. Āyamukhanti āgamanamaggo. Devoti megho. Kālena kālanti kāle kāle, anvaddhamāsam vā anudasāham vāti attho. Dhāranti vuṭṭhim. Na anuppaveccheyāti na ca paveseyya, na vasseyyāti attho. Sītā vāridhārā ubbhijjivāti sītam dhāram uggantvā rahadam pūrayamānam ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchanaudakañhi uggantvā uggantvā bhijjantam udakam khobheti, catūhi disāhi pavisanaudakam purāṇapaṇṇatiṇakattḥadaṇḍakādīhi udakam khobheti, vuṭṭhiudakam dhārānipātapubbuḷakehi udakam khobheti. Sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānam udakam imam padesam pharati, imam padesam na pharatīti natthi, tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo. Udakam viya dutiyajjhānasukham. Sesam purimanayeneva veditabbam.

Tatijajjhānakathā

230-231. Tatijajjhānasukhūpamāyam uppalāni ettha santīti uppalinī. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yam kiñci uppalam uppalameva. Ūnakaṣaṭapattam puṇḍarīkam, ṣaṭapattam padumam. Pattaniyamam vā vināpi setam padumam, rattam puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. Udakānuggatānīti udakato na uggatāni. Anto nimuggaposīnīti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho. Sesam purimanayeneva veditabbam.

Catutthajjhānakathā

232-233. Catutthajjhānasukhūpamāyam parisuddhena cetasā pariyodātenāti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddham, pabhassaraṭṭhena pariyodātanti veditabbam. Odātena vatthenāti idam utupharaṇattham vuttam. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇam na hoti, taṅkhaṇadhotaparissuddhena utupharaṇam balavam hoti. Imissāya hi upamāya vattham viya karajakāyo, utupharaṇam viya catutthajjhānasukham. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddham vattham sasīsam pārūpitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vattham pharati. Na koci vatthassa aphuṭokāso hoti. Evam catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti. Evamettha attho daṭṭhabbo. Imesam pana catunnam jhānam anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca visuddhimagge vuttoti idha na vitthārato.

Ettāvatā cesa rūpajjhānalābhīyeva, na arūpajjhānalābhīti na veditabbo. Na hi aṭṭhasu samāpattīsu cuddasahākārehi ciṇṇavasābhāvaṃ vinā upari abhiññādhigamo hoti. Pāḷiyaṃ pana rūpajjhānāniyeva āgatāni. Arūpajjhānāni āharitvā kathetabbāni.

Vipassanāñāṇakathā

234. So evaṃ samāhite citte...pe... āneñjappatteti so cuddasahākārehi aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasābhāvo bhikkhūti dasseti. Sesamettha visuddhimagge vuttanayena veditabbaṃ. Ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatīti ettha ñāṇadassananti maggañāṇampi, vuccati phalañāṇampi, sabbaññutaññāṇampi, paccavekkhaṇañāṇampi, vipassanāñāṇampi. “Kiṃ nu kho, āvuso, ñāṇadassanavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti ettha hi maggañāṇaṃ ñāṇadassananti vuttaṃ. “Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti ettha phalañāṇaṃ. “Bhagavatopi kho ñāṇadassanaṃ udapādi sattāhakālaṅkato ālāro kālāmo”ti ettha sabbaññutaññāṇaṃ. “Ñāṇaṅca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me vimutti, ayamantimā jātī”ti ettha paccavekkhaṇañāṇaṃ idha pana ñāṇadassanāya cittanti idaṃ vipassanāñāṇaṃ ñāṇadassananti vuttanti.

Abhinīharatīti vipassanāñāṇassa nibbattanatthāya tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. Rūpīti ādinamattho vuttoyeva. Odanakummāsūpacayoti odanena ceva kummāseṇa ca upacito vaḍḍhito.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammoti hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo. Duggandhavighātattathāya tanuvilepanena ucchādanadhammo. Aṅgapaccaṅgābhāvinodanattathāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo. Daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhāvāsena dussaṇṭhitānaṃ tesaṃ tesaṃ aṅgānaṃ saṇṭhānasampādanatthaṃ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharitopi bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃ sabhāvoti attho. Tattha rūpī cātumahābhūtikotiādisu chahi padehi samudayo kathito. Aniccapadena saddhiṃ pacchimehi dvīhi atthaṅgamo. Ettha sitaṃ ettha paṭibaddhanti ettha cātumahābhūtike kāye nissitaṅca paṭibaddhaṅca.

235. Subhoti sundaro. Jātimāti parisuddhākarasamuṭṭhito. Suparikammakatoti suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. Acchoti tanucchavi. Vipassannoti suṭṭhu pasanno. Sabbākārasampannoti dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. Nīlantiādīhi vaṇṇasampattiṃ dasseti. Tādisañhi āvutaṃ pākaṭaṃ hoti. Evameva khoti ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ. Maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṃ viya vipassanāñāṇaṃ. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu, hatthe karitvā paccavekkhato ayaṃ kho maṇīti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo, tatridaṃ suttaṃ āvutanti sutassāvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakālōti.

Idaṅca vipassanāñāṇaṃ maggañāṇānantaraṃ. Evaṃ santepi yasmā abhiññāvēre āradde etassa antarāvāro natthi tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravaṃ saddaṃ suṇato, pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato, dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṃ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa tasmā

abhiññaṃ pattassa bhayavinodanahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Api ca yasmā vipassanāsukhaṃ nāmetaṃ maggaphalasukhasampādaṃ pāṭiyekkaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ tasmāpi āditova idaṃ idha dassitanti veditabbaṃ.

Manomayiddhiññākathā

236-237. Manomayanti manena nibbattitaṃ. Sabbaṅgapaccaṅginti sabbehi aṅgehi ca paccaṅgehi ca samannāgataṃ. Ahīnindriyanti saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. Muñjamhā īsikantiādi upamāttayampi hi sadisabhāvadassanattameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosisadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyaṃ vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭṭāya patthaṭaṃ. Karaṇḍāti idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilīvakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma sajātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkhantaraṃ vā nissāya, tacato sarīraṃ nikkaḍḍhanappayogasañkhātena thāmena, sarīraṃ khādayamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṃ pajahati, na sakkā tato aññena uddharituṃ, tasmā cittaṃ uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisāṃ imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisāṃ nimmitarūpanti. Idamettha opammasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhādi pañcaabhiññākathā sabbākārena visuddhimagge vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Iddhividhaññādikathā

238-239. Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññālalābhī bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakatamattikādayo viya iddhividhaññānaṃ daṭṭhabbaṃ. Icchicchitabhājanavikatiādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

240-241. Dibbasotadhātuupamāyaṃ yasmā kantāraddhānamaggo sāsāṅko hoti sappatibhaya. Tattha ussaṅkitaparisaṅkitena ‘ayaṃ bherisaddo’, ‘ayaṃ mudiṅgasaddo’ti na sakkā vavatthapetuṃ, tasmā kantāraggahaṇaṃ akatvā khemamaggaṃ dassento addhānamaggappaṭipannoti āha. Appaṭibhayañhi khemamaggaṃ sīse sātakaṃ katvā saṅkhaṃ paṭipanno vuttappakāre sadde sukhaṃ vavatthapeti. Tassa savanena tesāṃ tesāṃ saddānaṃ āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedaṇaṃ dibbānañceva mānussakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo veditabbo.

242-243. Cetopariyaññāpamāyaṃ daharoti taruṇo. Yuvāti yobbannena samannāgato. Maṇḍanakajātikoti yuvāpi samāno na ālasiyo na kiliṭṭhavatthasārīro, atha kho maṇḍanapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidahanaalāṅkārakaraṇasīloti attho. Sakaṇikanti kālātilakavaṅgamukhadūsipīlakādīnaṃ aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittaṃ paccavekkhato mukhe doso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyaññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hotīti veditabbaṃ.

244-245. Pubbenivāsaññāpamāyaṃ taṃ divasaṃ katakiriyaṃ pākaṭā hotīti taṃ divasaṃ gatagāmatayameva gahitaṃ. Tattha gāmatayagatapuriso viya pubbenivāsaññālābhī daṭṭhabbo, tayo gāma viya tayo bhavā daṭṭhabbā, tassa purisassa tīsu gāmesu taṃ divasaṃ katakiriyaṃ āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyaṃ pākaṭabhāvo daṭṭhabbo.

246-247. Dibbacakkhūpamāyaṃ vīthiṃ sañcaranteti aparāparaṃ sañcarante. Vīthiṃ carantetipi pāṭho. Ayamevattho. Tattha nagaramajjhe siṅghātakamhi pāsādo viya imassa bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo, pāsāde ṭhito cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhum patvā ṭhito bhikkhu, gehaṃ pavisantā viya paṭisandhivasena mātukucchiyaṃ pavisantā, gehā nikkhamantā viya mātukucchito nikkhamantā, rathikāya vīthiṃ sañcarantā viya aparāparaṃ sañcaraṇakasattā, purato abbhokāsaṭṭhāne majjhe siṅghātake nisinnā viya tīsu bhavesu tattha tattha nibbattasattā, pāsādatale ṭhitapurisassa tesaṃ manussānaṃ āvibhūtakālo viya dibbacakkhuññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu nibbattasattānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo. Idañca desanāsukhatthameva vuttaṃ. Āruppe pana dibbacakkhussa gocaro natthīti.

Āsavakkhayaññakathā

248. So evaṃ samāhite citteti idha vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. Āsavānaṃ khayaññāyāti āsavānaṃ khayaññānibbattanatthāya. Ettha ca āsavānaṃ khayō nāma maggopi phalampi nibbānampi bhaṅgopi vuccati. “Khaye ñāṇaṃ, anuppāde ñāṇa”nti ettha hi maggo āsavānaṃ khayoti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino;
Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti.

Ettha nibbānaṃ. “Āsavānaṃ khayō vayo bhedo aniccatā antaradhāna”nti ettha bhaṅgo. Idha pana nibbānaṃ adhippettaṃ. Arahattamaggopi vaṭṭatiyeva.

Cittaṃ abhinīharatīti vipassanā cittaṃ tanninnaṃ tapponaṃ tappabbhāraṃ karoti. So idaṃ dukkhantiādīsu “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātīti attho. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ taṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo”ti. Tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesaṃ appavattiṃ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho”ti; tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātīti attho.

Evaṃ sarūpato saccāni dassetvā puna kilesavasena pariyāyato dassento “ime āsavā”tiādīmāha. Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti tassa bhikkhuno evaṃ jānantassa evaṃ passantassa, saha vipassanāya koṭippattaṃ maggaṃ kathesi. Kāmāsavāti kāmāsavato. Vimuccatīti iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. Vimuttasminti iminā phalakkhaṇaṃ. Vimuttamiti ñāṇaṃ hotīti iminā paccavekkhaṇañāṇaṃ. Khīṇā jātītiādīhi tassa bhūmiṃ. Tena hi ñāṇena khīṇāsavo paccavekkhanto khīṇā jātītiādīni pajānāti.

Katamā panassa jāti khīṇā? Kathañca naṃ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā āyatim anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatim appaṭisandhikaṃva hotī”ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ. Brahmācariyanti maggabrahmācariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā brahmācariyavāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā so attano brahmācariyavāsaṃ paccavekkhanto vusitaṃ brahmācariyanti pajānāti. Kataṃ karaṇīyanti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhaṃ kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ. Tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā, dukkhamūlaṃ samucchinnanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto kataṃ karaṇīyanti pajānāti. Nāparaṃ itthattāyāti idāni puna itthabhāvāya evaṃ soḷasakiccabhāvāya kilesakkhayabhāvāya vā kattabbaṃ maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā itthattāyāti itthabhāvato imasmā evaṃ pakārā. Idāni vattamānakhandhasantānā aparāṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃ rūpākaṃ rūpākaṃ viya, te carimācittanīrodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissanti apaṇṇattikabhāvañca gamissantīti pajānāti.

249. Pabbatasāṅkhepeti pabbatamatthake. Anāviloti nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca sippisambukaṃ. Sakkharā ca kathalāni ca sakkharakathalaṃ. Macchānaṃ gumbā ghaṭṭati macchagumbaṃ. Tiṭṭhantampi carantampīti ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamānāsupi “etā gāvo carantī”ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti. Evaṃ tiṭṭhantameva sakkharakathalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ. Itarañca dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttaṃ. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippikasambukādīnaṃ vibhūtakālo viya āsavānaṃ khayāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaṃ saccānaṃ vibhūtakālo daṭṭhabboti.

Ettāvatā vipassanāñāṇaṃ, manomayañāṇaṃ, iddhividhañāṇaṃ, dibbasotañāṇaṃ, cetopariyañāṇaṃ, pubbenivāsañāṇaṃ, dibbacakkhuvasena nipphannaṃ anāgataṃsañāṇayathākammūpagañāṇadvayaṃ, dibbacakkhuñāṇaṃ, āsavakkhayañāṇanti dasa ñāṇāni niddiṭṭhāni honti. Tesāṃ ārammaṇavibhāgo jānitabbo - tattha vipassanāñāṇaṃ parittamahaggataatītānāgatapaccuppannaajjhatabhiddhāvasena sattavidhārammaṇaṃ. Manomayañāṇaṃ nimmitabbarūpāyatanamattameva ārammaṇaṃ karotīti parittapaccuppannabhidhārammaṇaṃ. Āsavakkhayañāṇaṃ appamāṇabhidhānavatthabbārammaṇaṃ. Avasesānaṃ ārammaṇabhedo visuddhimagge vutto. Uttaritaraṃ vā paṇītataṃ vāti yena kenaci pariyāyena ito seṭṭhataraṃ sāmāññaphalaṃ nāma natthīti bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Ajātasattuupāsakattapaṭivedanākathā

250. Rājā tattha tattha sādhuḥkāraṃ pavattento ādimajjhapariyosānaṃ sakkaccaṃ sutvā “ciraṃ vatamhi ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto, thuse koṭṭento viya kiñci sāraṃ nālatthaṃ, aho vata bhagavato guṇasampadā, yo me dīpasahassaṃ jālento viya mahantaṃ ālokaṃ katvā ime pañhe vissajjesi. Suciraṃ vatamhi dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto vañcito”ti cintetvā buddhaguṇānussaraṇasambhūtāya pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro attano pasādaṃ āvikaronto upāsakattaṃ paṭivedesi. Taṃ dassetuṃ “evaṃ vutte rājā”tiādi āraddhaṃ.

Tattha abhikkantaṃ, bhanteti ayaṃ abhikkantasaddo khayasundarābhirūpaabbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”tiādīsu hi khaye dissati. “Ayaṃ me puggalo khamati, imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”tiādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayāṃ disā”ti.

Ādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho, gotamā”tiādīsu abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā ‘sādhu sādhu bhante’ti vuttaṃ hotīti veditabbo.

Bhaye kodhe pasaṃsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṃ budhoti.

Iminā ca lakkhaṇena idha pasādavasena, pasaṃsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Athavā abhikkantanti abhikantaṃ atiiṭṭhaṃ atimanāpaṃ atisundaranti vuttaṃ hoti.

Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo, abhikkantaṃ bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanā, ‘abhikkantaṃ’ yadidaṃ bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi. Bhagavato vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato. Tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukaṃsanato, aparavambhanato, karuṇāsītato, paññāvadātato, āpāthamaṇīyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha nikkujjitanti adhomukhaṭṭhapitaṃ heṭṭhāmukhajātaṃ vā. Ukkujjeyyāti upari mukhaṃ kareyya. Paṭicchannanti tiṇapaṇṇādichāditāṃ. Vivareyyāti ugghāṭeyya. Mūlhasa vāti disāmūlhasa. Maggaṃ ācikkheyyāti hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya, andhakāreti kāḷapakkhacātuddasī aḍḍharattaghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame. Ayaṃ tāva anuttānapadattho. Ayaṃ pana sādhippāyoyojanā. Yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentana. Yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ kassapassa bhagavato sāsanaantaradhānā pabhuti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhasa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannassa me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāranimuggassa me

buddhādiratanarūpāni apassato
tappaṭicchādakamohandhakāraviddhamṣakadesanāpajjotadhārakena mayhaṃ
bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ
karonto esāhantiādīmāha. Tattha esāhanti eso ahaṃ. Bhagavantaṃ saraṇaṃ
gacchāmīti bhagavā me saraṇaṃ, parāyanaṃ, aghassa tātā, hitassa ca vidhātāti.
Iminā adhippāyena bhagavantaṃ gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā
jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gatiattho, buddhipi tesaṃ attho. Tasmā
gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayampi attho vutto. Dhammañca
bhikkhusaṅghaṇcāti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṃ
paṭipajjamāne catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo
ceva nibbānañca. Vuttañcetaṃ - “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo
aṭṭhaṅgiko maggo tesaṃ aggamakkhāyatī”ti vitthāro. Na kevalaṇca ariyamaggo ceva
nibbānañca. Api ca kho ariyaphalehi saddhiṃ pariyattidhammopi. Vuttañhetam
chattamāṇavakavimāne -

“Rāgavirāgamanējamasokaṃ, dhammamasāṅkhatamappaṭikūlaṃ;
Madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattaṃ, dhammamimaṃ
saraṇatthamupehī”ti.

Ettha hi rāgavirāgoti maggo kathito. Anejamasokanti phalaṃ. Dhammamasāṅkhatanti
nibbānaṃ. Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattanti piṭakattayena
vibhattā dhammakkhandhāti. Diṭṭhisīlasaṃghātena saṃhatoti saṅgho, so atthato
aṭṭha ariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmiññeva vimāne -

“Yattha ca dinnamahapphalaṃāhu, catūsu sucīsu purīsayugesu;
Aṭṭha ca puggaladhammasā te, saṅghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti.

Bhikkhūnaṃ saṅgho bhikkhusaṅgho. Ettāvatā rājā tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Saraṇagamanakathā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ saraṇaṃ, saraṇagamanaṃ, yo ca saraṇaṃ
gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalaṃ, saṅkilesa, bhedoti, ayaṃ
vidhi veditabbo. Seyyathidaṃ - saraṇatthato tāva hiṃsatīti saraṇaṃ. Saraṇagatānaṃ
teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiparikilesaṃ hanati
vināsetīti attho, ratanattayasavevetaṃ adhivacanaṃ.

Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsati buddho.
Bhavakantārā uttāraṇena assāsādānena ca dhammo; appakānampi kārānaṃ
vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṃ
saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihatakiṇeso tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo
saraṇagamanaṃ. Taṃ samaṅgīsatto saraṇaṃ gacchati. Vuttappakārena cittuppādena
etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇanti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva
saraṇaṃ, saraṇagamanaṃ, yo ca saraṇaṃ gacchati, idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamanaṃ - lokuttaraṃ lokiyañca.
Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe
saraṇagamanupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā
kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ

saraṇagamanupakkilesavikkhambhanena ārammaṇato buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puñṇakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati. Tayidaṃ catudhā vattati - attasanniyyātanena, tapparāyaṇatāya, sissabhāvūpagamanena, paṇipātenāti.

Tattha attasanniyyātaṇaṃ nāma - “ajjādiṃ katvā ahaṃ attānaṃ buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassa”ti evaṃ buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. Tapparāyaṇatā nāma “ajjādiṃ katvā ‘ahaṃ buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo’ti. Maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo.

Sissabhāvūpagamaṇaṃ nāma - “ajjādiṃ katvā - ‘ahaṃ buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassa antevāsiko’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo.

Paṇipāto nāma - “ajjādiṃ katvā ahaṃ

abhivādanapaccuṭṭhānaañjalikammasāmīcikkammaṃ buddhādīnaṃyeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomī”ti maṃ dhārethā”ti evaṃ buddhādīsu paramanipaccākāro. Imesañhi catunnaṃ ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti saraṇaṃ.

Api ca bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa, attānaṃ pariccajāmi, jīvitaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva jīvitaṃ, jīvitapariyantaṃ buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇanti; evampi attasanniyyātaṇaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyya”nti. Evampi mahākassapassa saraṇagamaṇaṃ viya sissabhāvūpagamaṇaṃ veditabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā puraṃ;
Namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammata”nti.

Evampi ālavakādīnaṃ saraṇagamaṇaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. Atha kho brahmāyu brāhmaṇo utṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā bhagavato pādesu siraṣā nipatitvā bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti - “brahmāyu ahaṃ, bho gotama brāhmaṇo, brahmāyu ahaṃ, bho gotama brāhmaṇo”ti evampi paṇipāto datṭhabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṇaṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, setṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo sākiyo vā koliyo vā - “buddho amhākaṃ ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā - “samaṇo gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandīyamāno anatthampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle bhagavato santike kiñci uggahitaṃ saramāno buddhakāle vā -

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasaṃ;
Ekena bhogaṃ bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye;
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti.

Evarūpaṃ anusāsaniṃ uggahetvā - “ācariyo me”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo pana - “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitaṃ hoti saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātiṃ - “ñātako me aya”nti vandato saraṇagamaṇaṃ na bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānaṃ bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandīyamāno anattampi kareyyāti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakam titthiyampi - “ācariyo me aya”nti vandatopi na bhijjati, evaṃ saraṇagamanappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ, sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetam -

“Yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato;
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ;
Ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ;
Etaṃ saraṇamāgamaṃ, sabbadukkhā pamuccatī”ti.

Api ca niccādito anupagamanādivasena petassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ. Vuttañhetam - “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya...pe... kañci saṅkhāraṃ sukhato...pe... kañci dhammaṃ attato upagaccheyya...pe... mātaraṃ jīvitā voropeyya...pe... pitaraṃ...pe... arahantaṃ...pe... paduṭṭhacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya...pe... saṅghaṃ bhindeyya...pe... aññaṃ satthāraṃ uddiseyya, netam ṭhānaṃ vijjatī”ti. Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva. Vuttañhetam -

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
Pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressantī”ti.

Aparampi vuttaṃ - “atha kho sakko devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ yenāyasmā mahāmoggallāno tenupasaṅkami...pe... ekamantaṃ ṭhitaṃ kho sakkaṃ devānamindaṃ āyasmā mahāmoggallāno etadavoca - “sādhu kho, devānaminda, buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hoti. Buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hetu kho, devānaminda, evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjanti...pe... te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti - dibbena āyuna, dibbena vaṇṇena, dibbena sukkena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehi”ti. Esa nayo dhamme ca saṅghe ca. Api ca velāmasuttādīnaṃ vasaṇāpi saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamanassa phalaṃ veditabbaṃ.

Tattha ca lokiyasaraṇagamaṇaṃ tīsu vatthūsu aññāsaṃsayamicchāññādihi saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti, na mahāvippaṇaṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa. Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo - sāvajjo ca anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so ca anīṭṭhaphalo hoti. Anavajjo kālakiriyāya hoti, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatthi bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako aññaṃ satthāraṃ na uddisatīti. Evaṃ saraṇagamanassa saṃkilesa ca bhedo ca veditabboti.

Upāsakaṃ maṃ bhante bhagavā dhāretūti maṃ bhagavā “upāsako aya”nti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha - ko upāsako? Kasmā upāsakoti vuccati? Kimassa sīlaṃ? Ko ājīvo? Kā vipatti? Kā sampattīti? Idaṃ pakiṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha ko upāsakoti yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam - “yato kho, mahānāma, buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako hoti”ti.

Kasmā upāsakoti ratanattayaṃ upāsanato. So hi buddhaṃ upāsātīti upāsako, tathā dhammaṃ saṃghaṃ.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha - “yato kho, mahānāma, upāsako pañātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā... kāmesumicchācārā... musāvādā... surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti, ettāvatā kho, mahānāma, upāsako sīlavā hoti”ti.

Ko ājīvoti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappaṇaṃ. Vuttañhetam - “pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Sattavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”ti.

Kā vipattīti yā tasseeva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Api ca yāya esa caṇḍālo ceva hoti, malañca patikuṭṭho ca, sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha - “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti, upāsakamalañca, upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ paccehi, no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ pariyesati, tattha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ceva ājīvasampadā ca, sā sampatti; ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha - “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakarātanañca hoti, upāsakapadumañca, upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ paccehi, no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Ajjataggeti etthāyaṃ aggasaddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati. “Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīna”ntiādīsu hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya. Ucchaggaṃ veḷagga”ntiādīsu koṭiyaṃ. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā viharaggena vā parivenaggena vā bhājetu”ntiādīsu koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā...pe... tathāgato tesam aggamakkhāyatī”tiādīsu seṭṭhe. Idha panāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti evametthatto veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṃ. Ajjadaggeti vā pāṭho, dakāro padasandhikaro. Ajja agganti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṃ maṃ bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṅghaṃ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti.

Evam attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā attanā kataṃ aparādhaṃ pakāśento accayo maṃ, bhantetiādīmāha. Tattha accayoti aparādho. Maṃ accagamāti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. Dhammikaṃ dhammarājānanti ettha dhammaṃ caratīti dhammiko. Dhammeneva rājā jāto, na pitughātanādinā adhammenāti dhammarājā. Jīvitā voropesinti jīvitā viyojesiṃ. Paṭiggaṇhātūti khamatu. Āyatim saṃvarāyāti anāgate saṃvaratthāya. Puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya.

251. Tagghāti ekaṃse nipāto. Yathā dhammaṃ paṭikarosīti yathā dhammo ṭhito tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. Vuḍḍhihesā, mahārāja ariyassa vinayeti esā, mahārāja, ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Yāyaṃ accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā, desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto - “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaram āpajjati”ti āha.

252. Evaṃ vutteti evaṃ bhagavatā vutte. Handa ca dāni mayaṃ bhanteti ettha handāti vacasāyatthe nipāto. So hi gamanavacasāyaṃ katvā evamāha. Bahukiccāti balavakiccā. Bahukaraṇīyāti tasseeva vevacanaṃ. Yassadāni tvanti yassa idāni tvam mahārāja gamanassa kālaṃ maññasi jānāsi, tassa kālaṃ tvameva jānāsīti vuttaṃ hoti. Padakkhiṇaṃ katvā pakkāmīti tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi patitṭhapetvā yāva dassanavisayaṃ bhagavato abhimukhova paṭikkamitvā dassanavijahanatṭhānabhūmiyaṃ pañcapatitṭhitaṇa vanditvā pakkāmi.

253. Khatāyaṃ, bhikkhave, rājāti khato ayaṃ, bhikkhave, rājā. Upahatāyanti upahato ayaṃ. Idam vuttaṃ hoti - ayaṃ, bhikkhave, rājā khato upahato bhinnapatitṭho jāto, tathānena attanāva attā khato, yathā attano patitṭhā na jātāti. Virajanti rāgarajādivirahitaṃ. Rāgamalādīnaṃyeva vigatattā vītamalaṃ. Dhammacakkhanti dhammesu vā cakkhum, dhammamayaṃ vā cakkhum, aññesu ṭhānesu tiṇṇaṃ maggānametaṃ adhivacanaṃ. Idha pana sotāpattimaggasseva. Idam vuttaṃ hoti - sace iminā pitā ghātito nābhavissa, idāni idhevāsane nisinno sotāpattimaggam patto abhavissa, pāpamittasamsaggena panassa antarāyo jāto. Evaṃ santēpi yasmā ayaṃ tathāgataṃ upasaṅkamitvā ratanattayaṃ saraṇaṃ gato, tasmā mama sāsana mahantatāya yathā nāma koci purisassa vadhaṃ katvā pupphamuṭṭhimattena daṇḍena mucceyya, evameva lohakumbhiyaṃ nibbattitvā tiṃsavassasahassāni adho patanto heṭṭhimatalaṃ patvā tiṃsavassasahassāni uddhaṃ gacchanto punapi uparimatalaṃ pāpuṇitvā muccissatīti idampi kira bhagavatā vuttameva, pāliyaṃ pana na ārūḷhaṃ.

Idam pana suttaṃ sutvā raññā koci ānisaṃso laddhoti? Mahāānisaṃso laddho. Ayañhi pitu māritakālato paṭṭhāya neva rattiṃ na divā niddaṃ labhati, satthāraṃ pana upasaṅkamitvā imāya madhurāya ojavantiyā dhammadesanāya sutakālato paṭṭhāya niddaṃ labhi. Tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Pothujjanikāya saddhāya samannāgato nāma iminā raññā sadiso nāhosi. Anāgate pana vijitāvi nāma paccekabuddho hutvā parinibbāyissatīti. Idamavoca bhagavā. Attamanā te bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntī.

Iti sumaṅgalavilāsinīyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Sāmaññaṇaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΡΟΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Tīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια. 1. Σχόλια για το κεφάλαιο για το σύνολο της ηθικής. 2. Σχόλια για την ομιλία για τους καρπούς της ασκητικής ζωής έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org